A GYÓGYSZERKINCS-, A RECEPTIRODALOM- ÉS A GYÓGYSZERKÖNYVEK TÖRTÉNETE

Dr. Grabarits István
c. egyetemi docens

Receptirodalom

Minden ismert kultúrában megtaláljuk.
A gyógyszerek használatáról legrégebbi adataink a kínai, a zsidó és a mezopotámiai kultúrából valók. Későbbről származnak az egyiptomi, a görög és római, majd az arab leírások. Ezek mind jelentős befolyással volta a nyugati országok (Észak-Afrika, Európa) gyógyszerkincsének és gyógyító tudományán fejlődésére, benne a gyógyszerkönyvek kialakulására.

Ókori receptirodalom

- Ókori Kína
- Ókori India
- Sumér, asszíriai és babiloni ékírások
- Óegyiptomi papiruszok
- Ókori görög orvosi írások
- A római orvosok írásai

Ókori görög orvosi írások

- **Hippokratész** (Kr.e. 460-375?) görög orvos, az orvostudomány atyja. A Hippokratészi Gyűjtemény (**Corpus Hippocraticum**) őrzi az emberiség gyógyászatra vonatkozó kollektív ismereteit. Értéke példamutató orvosi szemléletében rejlik. Fordításai és kommentárjai megszámlálhatatlanok. A **Corpus Hippocraticum** Hippokratésztől eredeztetett kosi orvosi iskola terméke. Ebben a műben csak néhány gyógyszeres leírást találunk, mert a hippokratikusoknál a gyógyszeres kezelés nem játszott nagy szerepet. Különböző későbbi szerzők hivatkoznak egy receptkönyvre és a hajtószerekről szóló kisebb írásra.

A hippokratészi iskola terápiájának alapja az ember négy testnedve – vér, nyál, sárga epe, fekete epe – egyensúlyának a fenntartása, illetve helyreállítása volt, amit elsősorban diétával, másod sorban gyógyszerekkel kívántak elérni. A Knidosz szigetéről származó nőgyógyászati írásban találjuk a legtöbb gyógyszert, 283 féle növényi, állati és ásványi anyagot. Ebben jelenik meg az ismereteink szerint először meghatározott nevet viselve összetett gyógyszer: „fekete gyógyszer”, „indiai gyógyszer”.

Hippokrátész-Galénosz kódex 1360

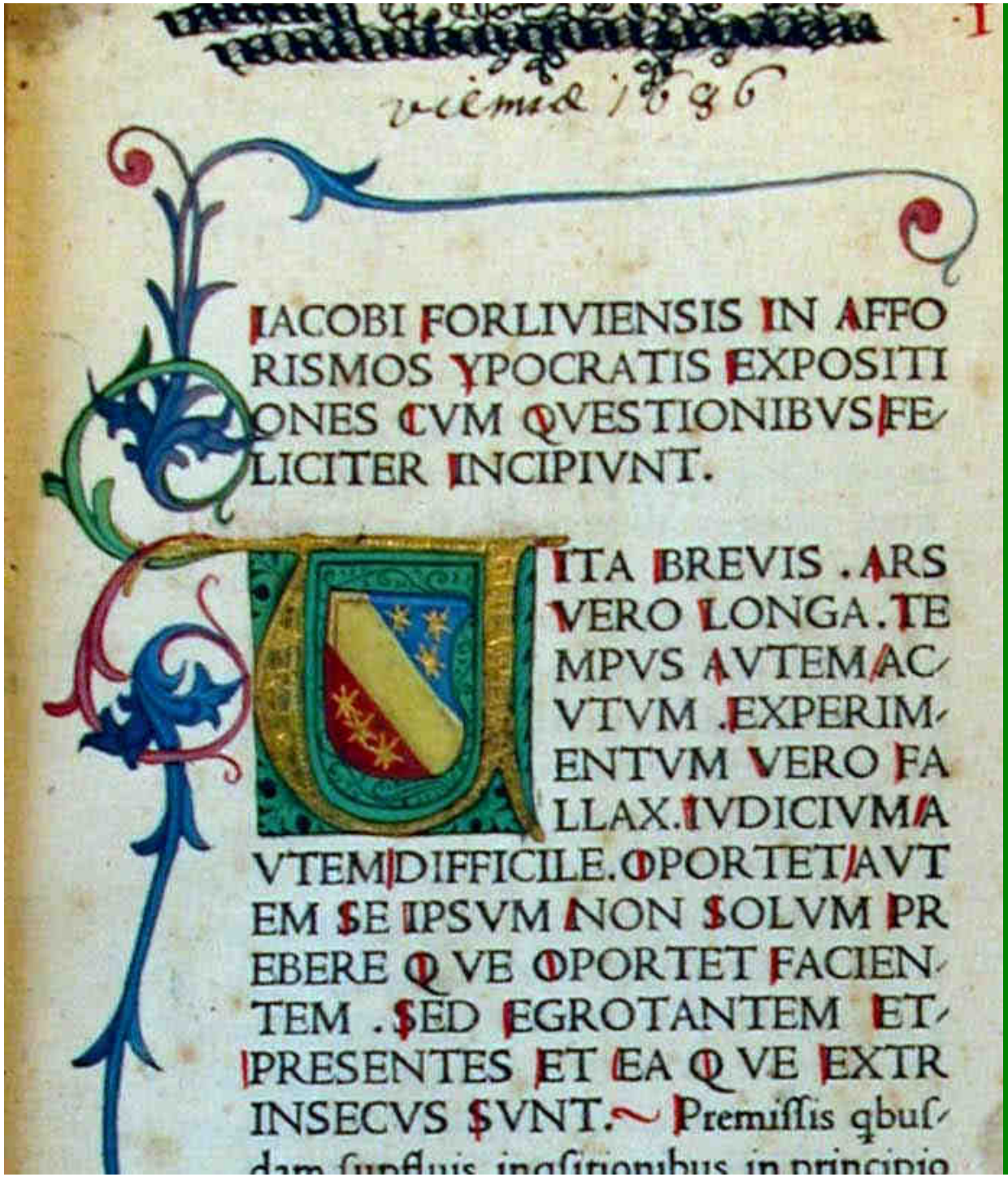

IACOBI FORLIVIENSIS IN AFFO
RISMOS YPOCRATIS EXPOSITI
ONES CVM QVESTIONIBVS FE/
LICITER INCIPIVNT.

VITA BREVIS . ARS
VERO LONGA . TE
MPVS AVTEM AC/
VTVM . EXPERIM/
ENTVM VERO FA
LLAX . IVDICIVM A
VTEM DIFFICILE . OPORTET AVT
EM SE IPSVM NON SOLVM PR
EBERE Q VE OPORTET FACIEN/
TEM . SED EGROTANTEM ET/
PRESENTES ET EA Q VE EXTR
INSECVS SVNT. ~ Premiſſis qbuſ/

Forlivio: Super Aphorismos Hippokratis. Velence, 1473

Incipit quinta particula amphorismorum ypo.

SPASMVS EX EL
LEBORO. Conclu
sio affo. ē ista spasūs
ex ellbō ꝓueniens ē
mortale. probat hu
iusmōi spasūs signi
ficat exiccationē membroꝝ & cōsūptōnē
nō releuabilē ꝑ resūptōem. ergo cōclusio
uera patet cōsequētia & assūptū circa lit
terā declarabit. similis sentētia colligitur
a mesue ī de cōsolatōe medicinaꝝ intētio
ne. iiii. capi. xiii. s. ultimo dū inqt. factus
āt ex purgatōe ē spasmus siccus & est ille
quem ypo. cōdemnauit mortalem esse. &
ꝓprie qñ accīt ut ɔfirmet & ī sūma suo d
appropriatis capit. de spasmo. & secunda

Forlivio: Super Aphorismos Hippokratis. Velence, 1473

Theophrasztosz (Kr.e. 371-286) műve a „De historia plantarum” a ránk maradt legrégebbi füveskönyv. 455 növényt ír le, hatásaival együtt. A mű az ásványokat is tárgyalja.
Theophrasztoszt tekintik a **botanika atyjának**.
Botanikai tudását gyarapította Nagy Sándor orvosaként a kisázsiai hadjáratban. Mátyás király híres Corvina-könyvtárából származik a hazánkban található legrégebbi „Historia plantarum”, amelyet 1460-70 között másoltak.

Theophrastus:

Historia plantarum.

1460-1470.

Mátyás Corvina

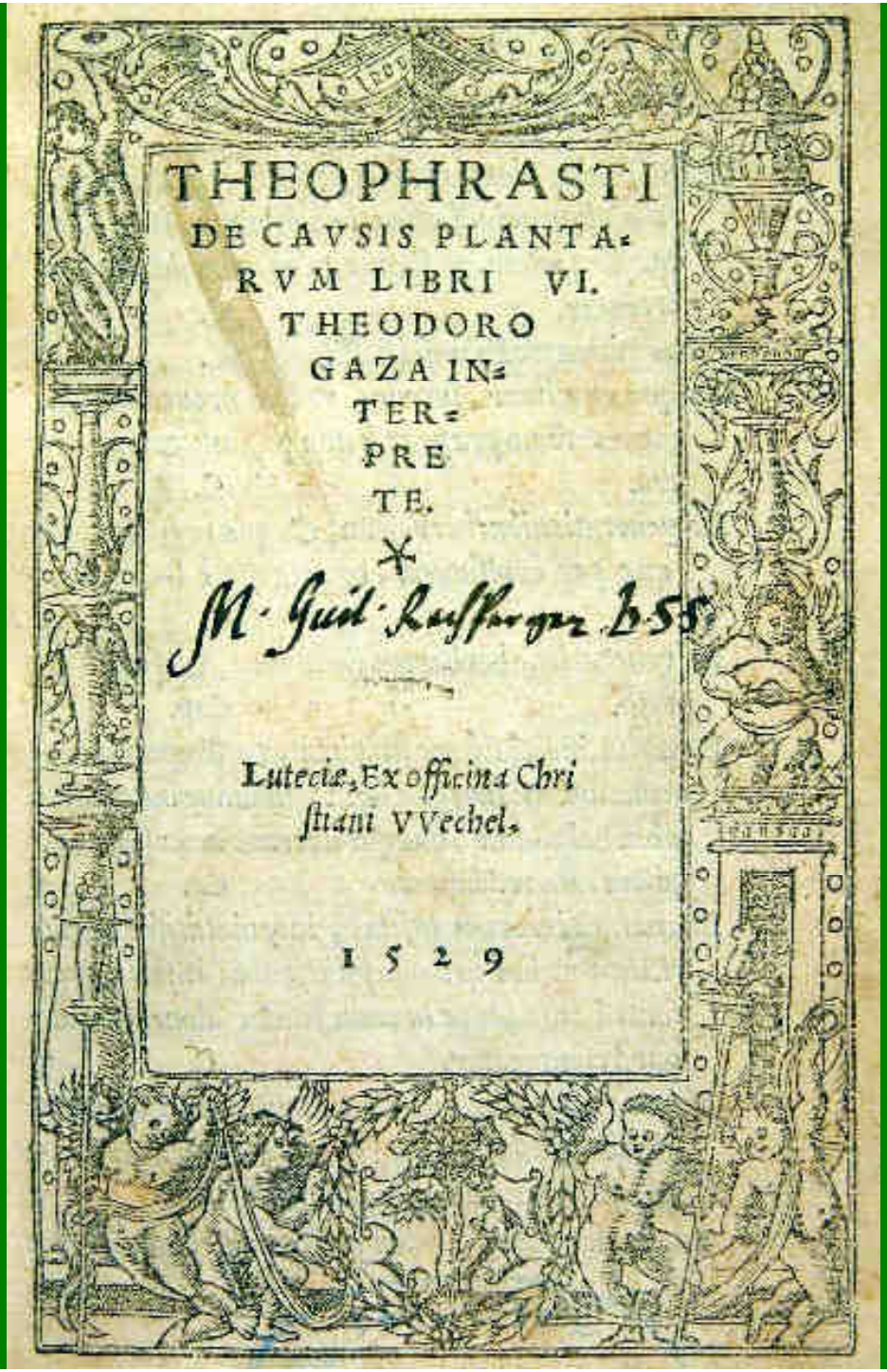

Theophrasti:
De causis
plantarum. Párizs,
1529.

ICANDER: Theriaca, Alexipharmaca.

icander (Kr.e. 200-135) Pontusban és Pergamosban művelte a toxikológiát, természettörténetet, és orvoslást. Hexameterekben írta meg két művét. Egy gyógyszer sem őrizte meg hírét és rangját kétezer éven át úgy, mint a Theriaca. Ez a bonyolult, hetven összetevőből álló gyógyszer minden méreg ellenszere volt.

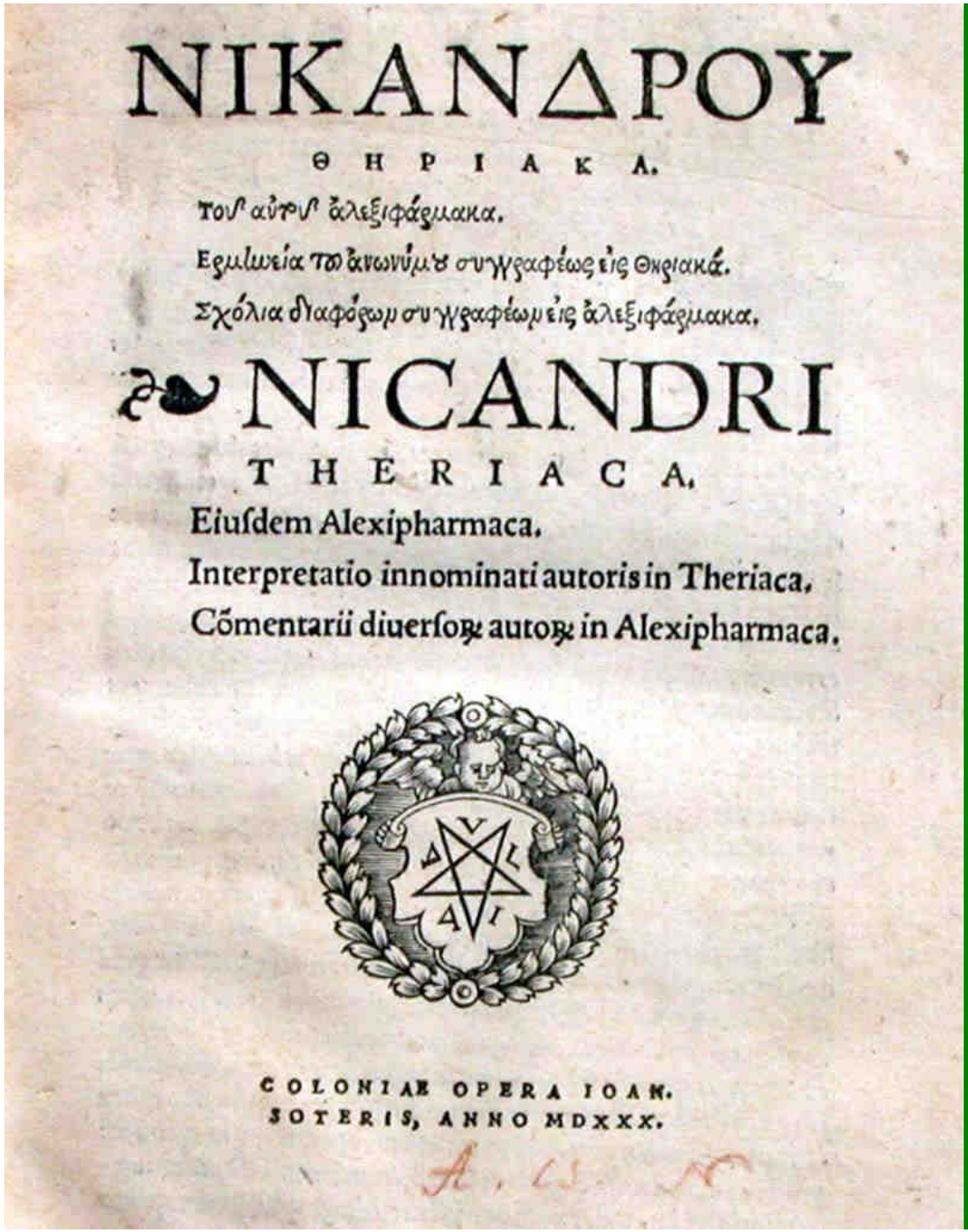

ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ

ΘΗΡΙΑΚΑ.

Τοῦ αὐτοῦ ἀλεξιφάρμακα.

Ἐξήγησις τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως εἰς Θηριακά.

Σχόλια διαφόρων συγγραφέων εἰς ἀλεξιφάρμακα.

NICANDRI

THERIACA.

Eiuſdem Alexipharmaca.

Interpretatio innominati autoris in Theriaca.

Cõmentarii diuerſorũ autorũ in Alexipharmaca.

COLONIAE OPERA IOAN.
SOTERIS, ANNO MDXXX.

Nicander: Theriaca, Alexipharmaca. Köln, 1530

A görög orvosok műveiben a következő gyógyszerformákat találjuk:

- friss növényi lé,
- porított drog,
- ital,
- gargarizáló víz,
- öblítő folyadék,
- inhalációs szer,
- füstölőszer,
- pesszárium,
- végbélkúp,
- hintőpor,
- kenőcs és sebkötöző.

A római orvosok írásai

- A római orvoslás Kr.e. 3. századig főként mágikus és vallásos ismereteken alapult, majd ettől kezdve a görög tudomány befolyása érvényesült, de lassan terjedt, mert a rómaiak a görög orvosokkal és gyógyszereikkel szemben nagyon bizalmatlanok voltak. Kr.e. 1. században keletkezett Rómában görög mintára egy orvosi iskola, amely a fizikális és a dietétikai módszereket a gyógyszeres megoldás elé helyezte.

A korszak szerzőinek jelentősebb gyógyszeres írásai:

- **Soranus (2. sz.)**: de medicamentis.
- **Cornelius Celsus** (Kr.e. 25- Kr.u. 50): De medicina. Nagyszámú gyógyszer előírata alexandriai eredetű recepteket tartalmaz. Azon kívül méregtant és gyógyszer elkészítési leírásokat is tartalmaz műve.

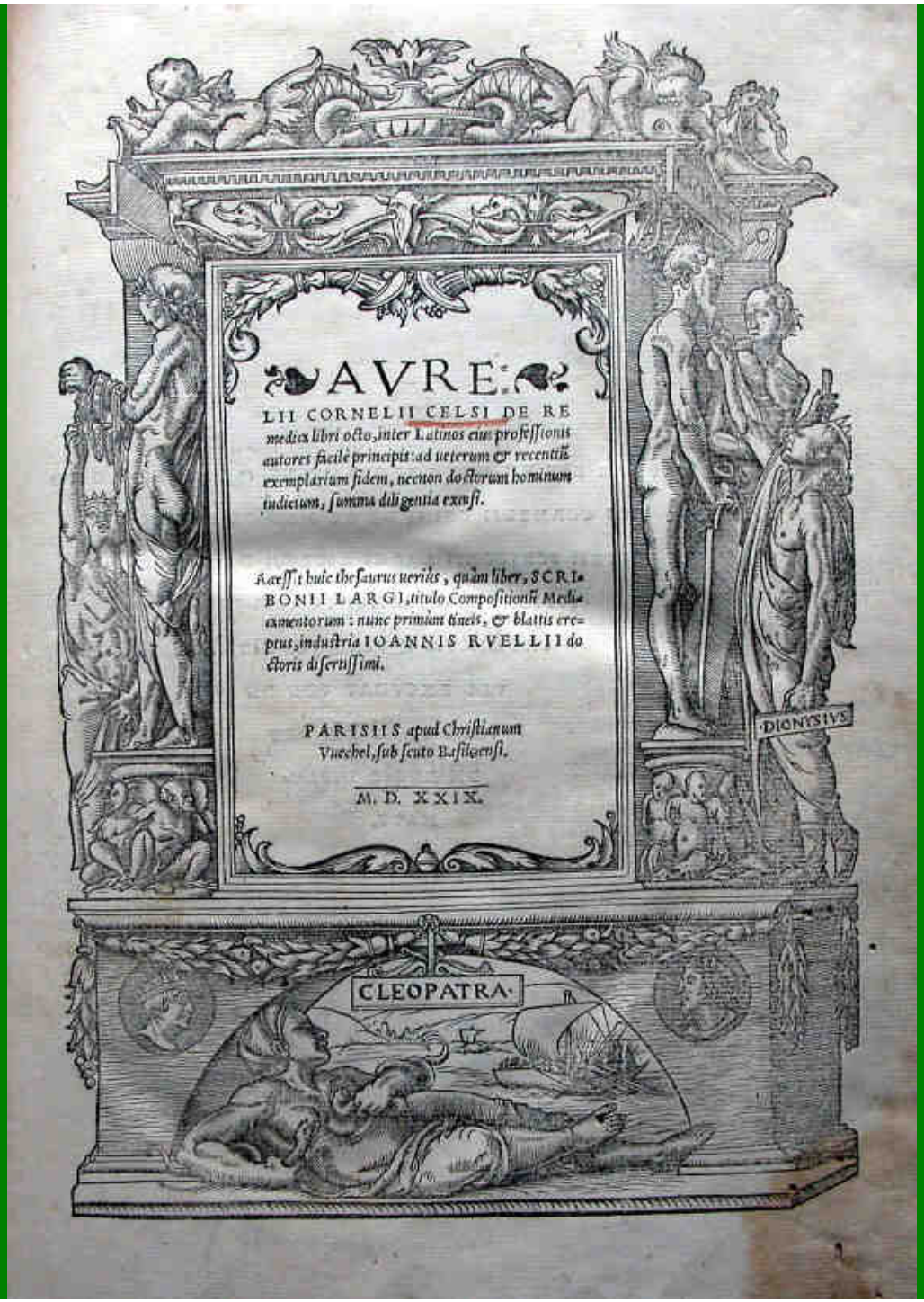

Aurelius Cornelius Celsus: De medicina. Párizs, 1529.

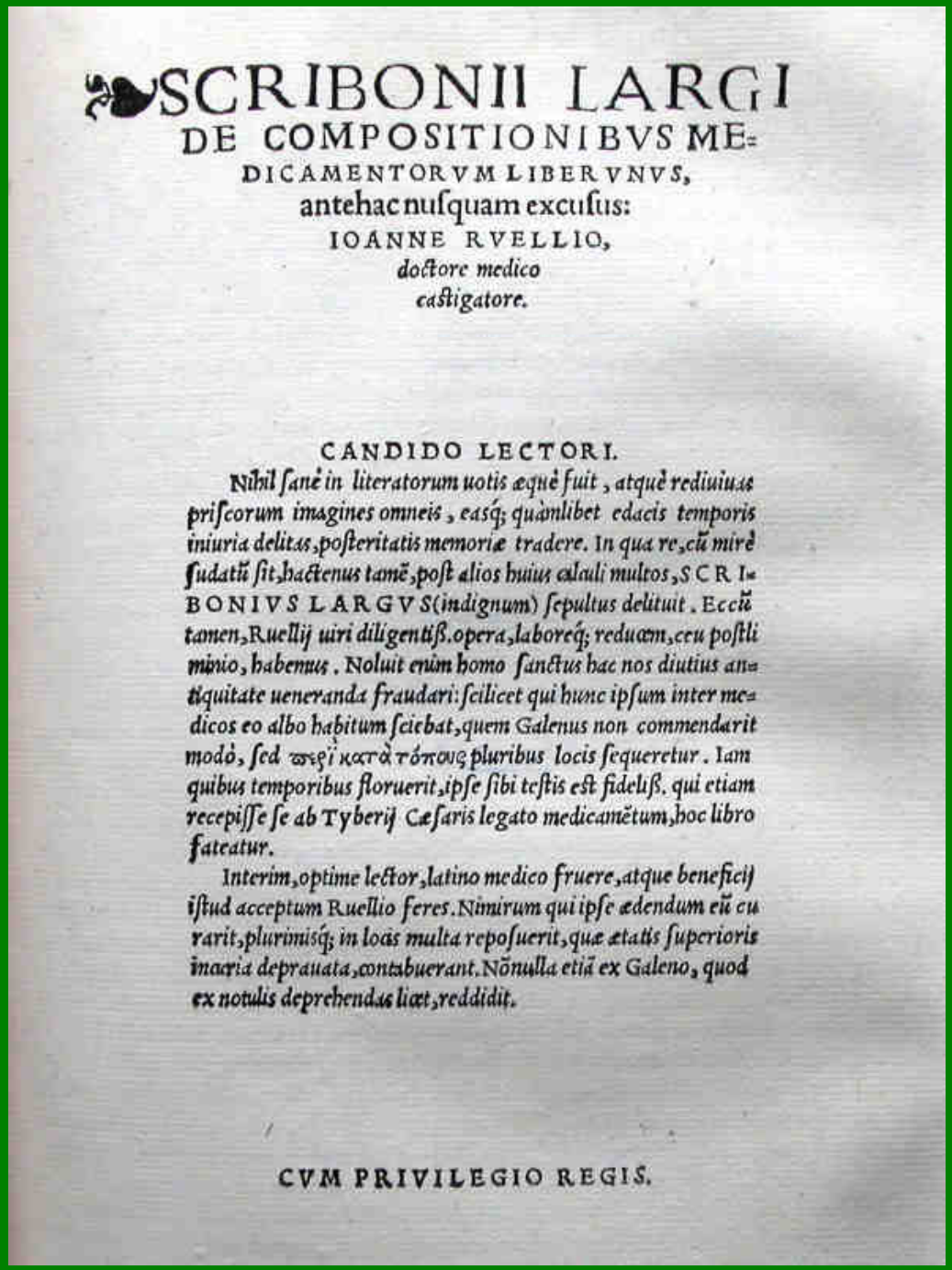

SCRIBONII LARGI
DE COMPOSITIONIBVS ME=
DICAMENTORVM LIBER VNVS,
antehac nuſquam excuſus:
IOANNE RVELLIO,
doctore medico
caſtigatore.

CANDIDO LECTORI.

Nihil ſanè in literatorum uotis æquè fuit, atquè rediuiuas priſcorum imagines omneis, easq; quàmlibet edacis temporis iniuria delitas, poſteritatis memoriæ tradere. In qua re, cũ mirè ſudatũ ſit, hactenus tamẽ, poſt alios huius ædificij multos, SCRIBONIVS LARGVS (indignum) ſepultus delituit. Eccũ tamen, Ruellij uiri diligentiß. opera, laboreq; reduæm, ceu poſtliminio, habenus. Noluit enim homo ſanctus hac nos diutius antiquitate ueneranda fraudari: ſcilicet qui hunc ipſum inter medicos eo albo habitum ſciebat, quem Galenus non commendarit modò, ſed περὶ κατὰ τόπους pluribus locis ſequeretur. Iam quibus temporibus floruerit, ipſe ſibi teſtis eſt fideliß. qui etiam recepiſſe ſe ab Tyberij Cæſaris legato medicamẽtum, hoc libro fateatur.

Interim, optime lector, latino medico fruere, atque beneficij iſtud acceptum Ruellio feres. Nimirum qui ipſe ædendum eũ curarit, plurimisq; in locis multa repoſuerit, quæ ætatis ſuperioris inuria deprauata, contabuerant. Nõnulla etiã ex Galeno, quod ex notulis deprehendas licæt, reddidit.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Scribonius Largus (I.század): De Compositionibus medicamentorum. Párizs, 1528.

A receptgyűjtemény 271 előiratot tartalmaz, melyekben 242 növényi, 29 állati és 36 ásványi anyagot közöl.

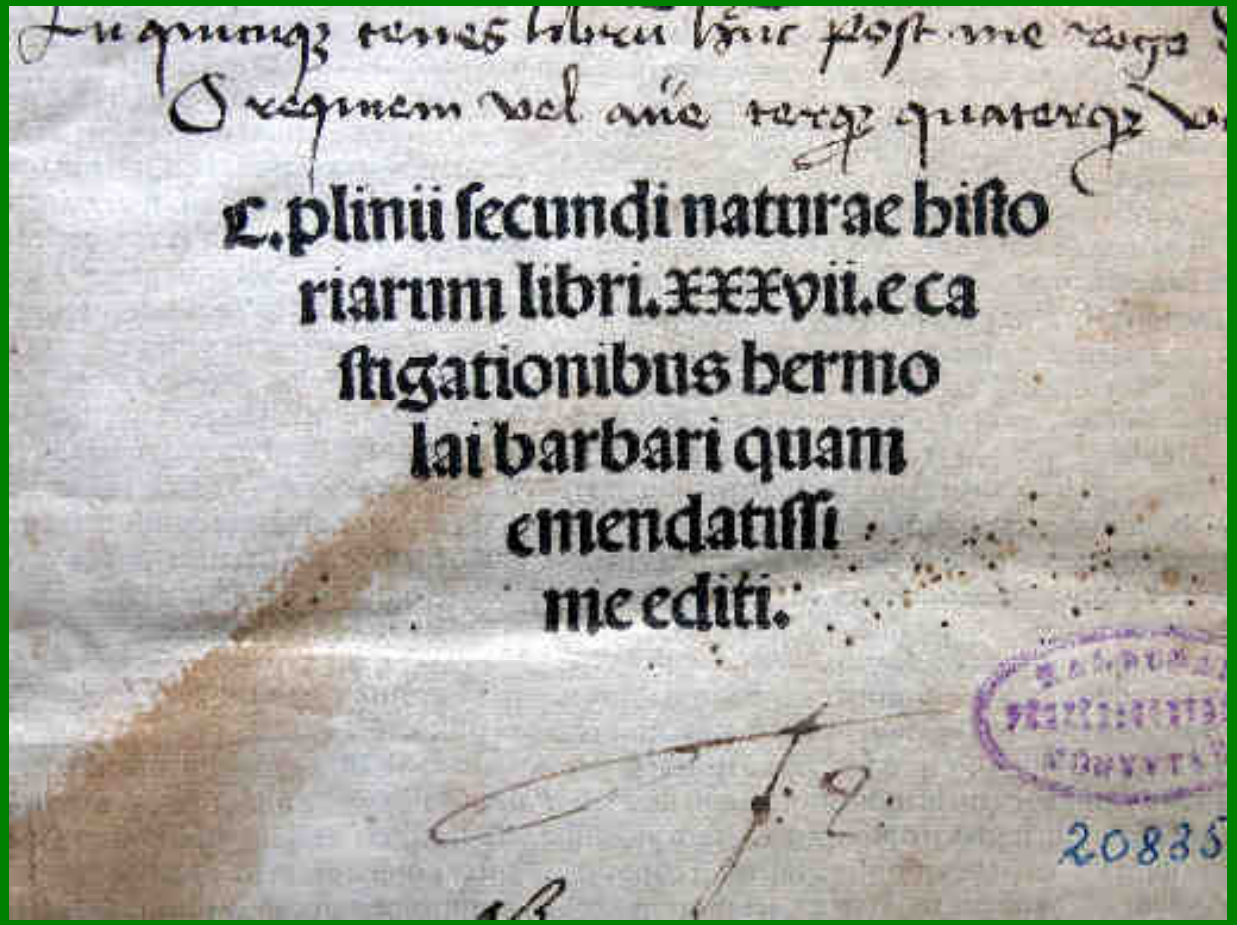

Plinius Secundus (23-79): Naturae historiarum.Velence, 1499.
Az első természettudományos-, technikai- és kémiai enciklopédia. A 20-37. kötetek tartalmazzák az akkori gyógyszerkincset: növényi-, állati és emberi eredetűeket.

- **Dioszkoridész** (1. század): De materia medica. Görög származású, a római hadsereg katonaorvosa volt, és a hadsereggel sok keleti országot bejárt, ott megismerte a távoli gyógynövényeket. Műve Krateaus és Sextus Niger ismeretanyagán alapul, valamint számos saját megfigyelést is közöl. Gyógyszerkönyvnek is tekinthető a műve. Munkássága nagy haladást jelentett a gyógyszerek leírásában.

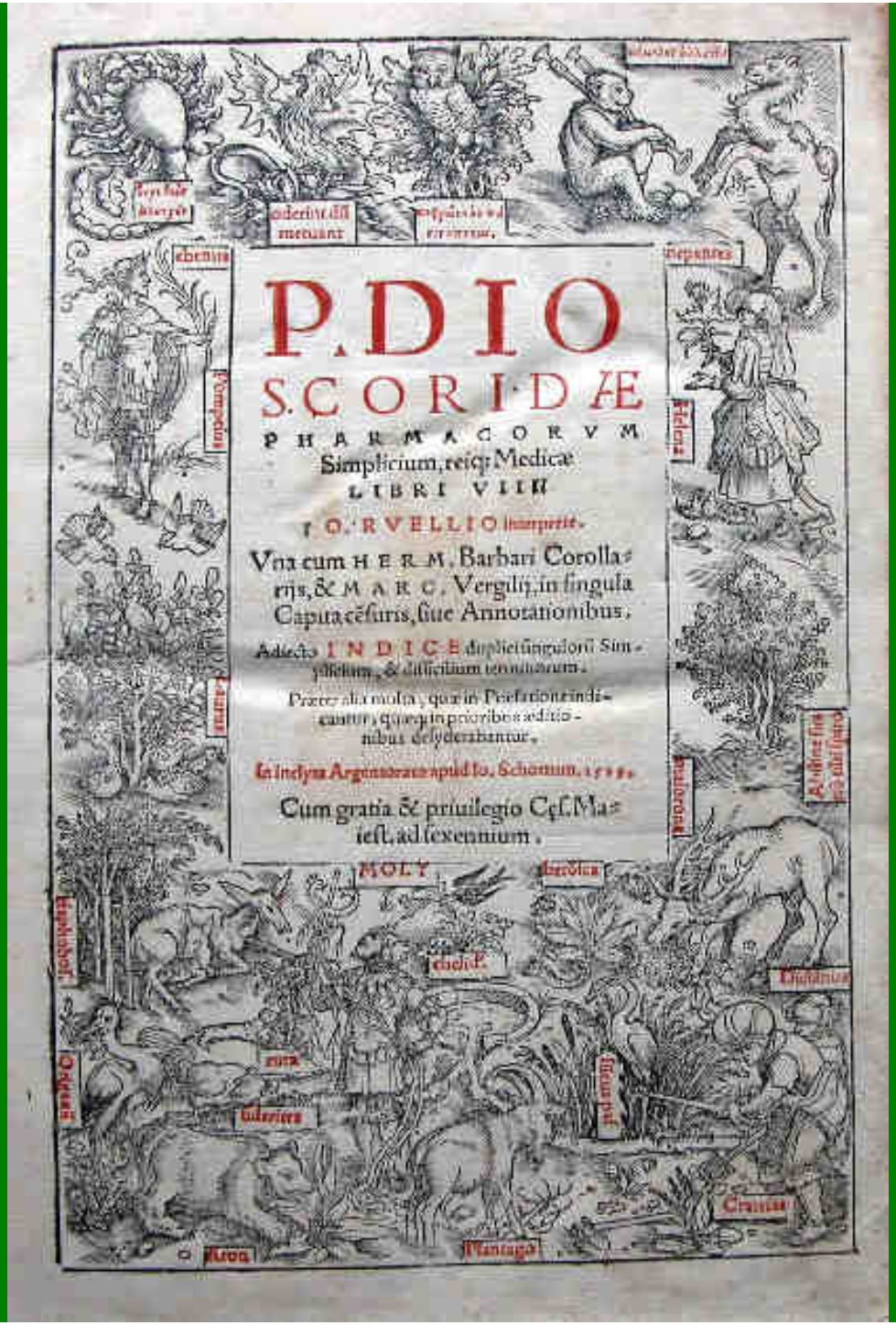

Dioscorides: Pharmacorum simplicium libri. Strasbourg, 1529.

- Utal a növényi drogok különféle népeknél megismert nomenklatúrájára, szinonimáira, előfordulásukra és származásukra, azok külső megjelenésének és tulajdonságainak leírására, hamisításukra és vizsgálatukra, hatásukra és indikációikra. Különösen alapos a műben a gyógyszerek elkészítésének és használatának a leírása.

Serenus Samonicus
(meghalt 212):
Praecepta medicine.
Lipcse, 1515.
főleg Dioszkoridész
munkáia alapján készült

Q. Sereni
Samonici hexametri
precepta medicine
continentes.

Ad Lectorem
Prescripsit vite finem natura creatrix
Vnicuicp fato: quem superare nequit
Ars dedit artifice sed: nature cp ministrū
Finem cōtingas qua ratione docet

Galénosz (129-200)

- görög származású római orvos. Ő volt a legeredményesebb orvos Rómában, aki a fontosabb ismeretek rendszerezését és leírását véghez vitte, valamint sok görög és római szerző recept-töredékét és -kivonatát összegyűjtve tovább adta. Ezáltal megőrizte az utókornak sok azóta elveszett mű ismeretanyagát. Az egyszerű gyógyszeranyagokat a test betegségei szerinti sorrendben közli, a fejtől a talpig (de capite ad calcem). Galénosz írásai saját receptet keveset, ellenben nagy számban azoknak az orvosoknak az előiratait tartalmazzák, akik ő előtte éltek.

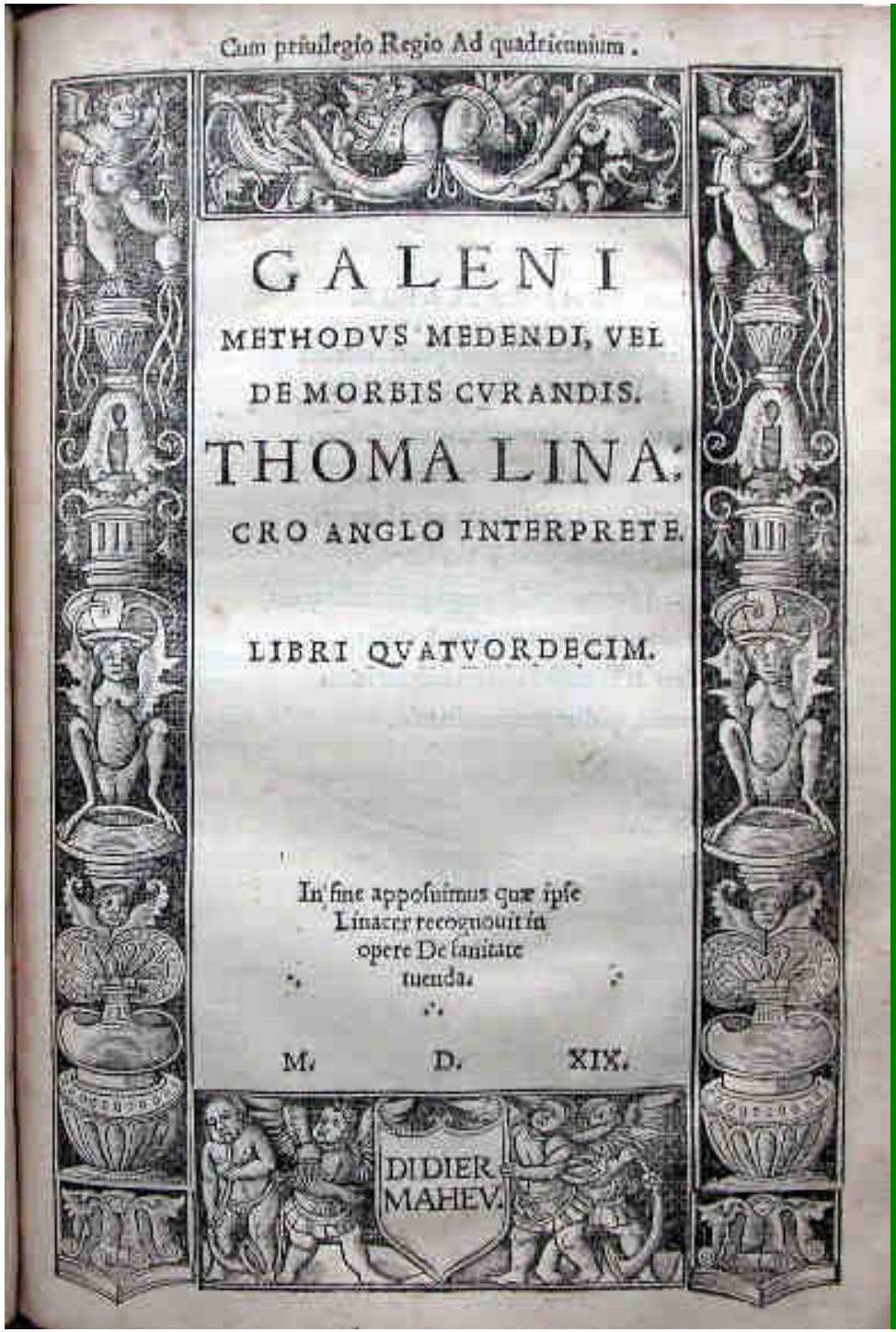

Galenus: Methodus medendi. Párizs, 1529

A középkori recept- és gyógyszerkönyv irodalom

- A késő római korszak iratai
- Az iszlám (arab) orvosok művei
- A kolostori gyógyászat orvosi-gyógyszerészi iratai

A késő római korszak iratai

- Ez az időszak csak csekély haladást hozott az orvoslásban és a gyógyszerészetben.

Az iszlám (arab) orvosok művei

- A 7. század táján az arab népcsoport vette át az egyiptomi-, a görög- és a római kultúra tudományos és részben a politikai örökségét is. Az ő birodalmuk az iszlám által összekötött és elfoglalt részek: India, Perzsia, Szíria, Kis-Ázsia, Egyiptom, Észak-Afrika, és kiterjeszkedett Dél-Itáliára és Dél-Spanyolországra, ezeket a népeket gyűjtőnéven röviden araboknak nevezzük.

Első sorban perzsa, asszír és zsidó szerzők közreműködésével megőrizték és kibővítették az orvosi-gyógyszerészi ismereteket. Az arab tudósok a 8. századtól a 13. századig tevékenykedtek.

- **Rhazes (865-925)**
- a legtermékenyebb zsenije volt a középkori gyógyszertannak. „Liber continens” c. művében leírt majdnem minden görög gyógyszert, sok arab drogot, és sok kompozita előiratot. Műve fontos az új gyógyszerformák előállításának leírásában: bevont pilulák, roob, sief, julep, looch, desztillált víz és alkohol.

INCIPIT LIBER IOANNIS
MESVE DE COMPLEXIONI
BVS PROPRIETATIBVS E
LECTIONIBVS OPERATIO
NIBVS QVE SVMPLICIVM ME
DICINARVM LAXATIVA
RVM.

In nomine dei misericordis cuius nutu ter
mino recipe gratiam
& doctrina perfecto
nem. Principium ue
strorum [illegible]
[illegible] Model
la regis dum sit. Verbum eorum di
ce principes terrarum & quod remo
moui sunt quidam de rectificatione
medicinarum solutiuarum simplici
um. Nulli igitur scripserunt in di
ffinitione tamen eorum ple
nam traditionem ex hac intentione edi
dit. Sed per diuersa capitula de di
uersis remouimus fastidium perfam
dare eorum hanc dimittentes. Qui
dam uero e dilectissimis nostris q
hoc ex cimate tenemur nos depre
cati fuerunt opus unum ex dispersi
one colligentes unum preceptorii
aggregationem conferamus. Quora
tus ergo in hoc opus
aggredimur cum auxilio & benedi
ctione q[ui] benedictus. Hic ergo pri
e dum orationum horum aggre
gationem id cum de reliquis tra
tatibus omnia feliciter. Postea
autem opus nostrum dictiones duas.
In prima quidem uniuersalem de
rectificatione medicinarum cum eo
dicionibus & modis suis.

In secunda particulares sermones in
unaquaque medicinarum de ce & pos
se & rectificatione ipsarum & in
hoc terminabimus.

SECTIO PRIMA DE RECTI
FICATIONE MEDICINARVM
CVM CONDITIONIBVS ET
MODIS SVIS ET CONTINET
INTENTIONES QVATVOR.

Prima in qua ponit conditiones electionis & postea medicinarum solutionem facientium.

Secunda ponit conditiones emendatio
malitiarum ipsius.

Tertia ponit conditiones emendatio
malitiarum reiectarum aliquid
horum solutiuum.

Quarta ponit conditiones emendatio
accidentium deiectorum post
purgationem.

PRIMA INTENTIO CONTI
NET IIII CAPITVLA.

Primum de electione medici
narum in quo sit precipue hi
orum iudicium earum secundum
eas proprium.

Secundum de electione medicinarum
quo sit per comprehensionem iudicio
rum earum secundum posse plasium

SECVNDA INTENTIO CON
TINET DVAS SVMMAS

Prima summa de rectificatione me
dicinarum cum sufficiente alterius
mensure & quot quantur capitu

Capitulum primum de rectifi
catione medicinarum cum eo quod
opponitur ei proprietate sua

Capitulum secundum de rectifica
tione earum cum eo quod opponitur

Mesue (780-875) :
Opera medicinalia.
Padova 1471.

A terjedelmes orvosi mű gyógyszeres fejezetei:

Antidotarium medicamentorum compositorum,

De simplicibus,

De medicamentis laxativis.

- **Avicenna: Liber Canonis. Velence, 1544.**

A legfontosabb arab gyógyszerészi mű. A 2. könyvében 800 szimplicia található, az 5. könyve tartalmazza a kompozitákat.

- További jelentős arab szerzők:
- **Serapion junior** (13.sz.). **Abulcasis** (936-1013), **Avenzoar, Averroës** (1126-1198), **Maimonides** (1135-?), **Ibn al-Baitar** (12. sz. vége – 1248), **Alfanus von Salerno** (1015-1085), **Desiderius** (1027-1087), **Gariopontus** (11. sz.), **Constantinus Africanus** (1018-1087).

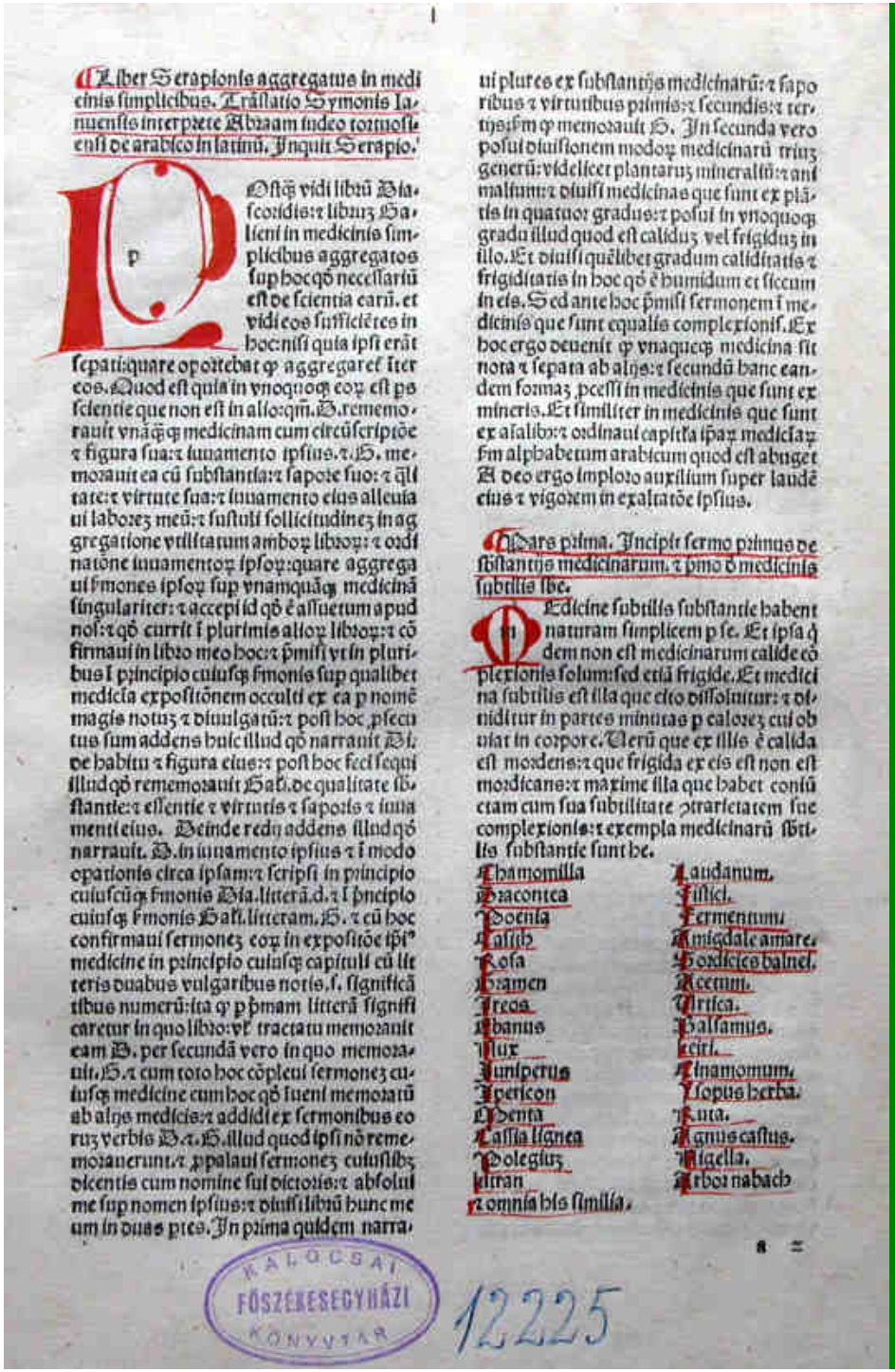

Liber Serapionis aggregatus in medicinis simplicibus. Trãslatio Symonis Ianuensis interprete Abraam iudeo tortuosiensi de arabico in latinũ. Inquit Serapio.

Postq̃ vidi librũ Diascoridis: ⁊ libruz Galieni in medicinis simplicibus aggregatos sup hoc qd̃ necessariũ est de scientia earũ. et vidi eos sufficiẽtes in hoc: nisi quia ipsi erãt separati: quare oportebat q̃ aggregaret iter eos. Quod est quia in vnoquoq; eoꝝ est ps scientie que non est in alio: qm̃. G. rememorauit vnãq̃q; medicinam cum circũscriptõe ⁊ figura sua: ⁊ iuuamento ipsius. ⁊ G. memorauit ea cũ substantia: ⁊ sapore suo: ⁊ q̃litate: ⁊ virtute sua: ⁊ iuuamento eius alleuiaui laborez meũ: ⁊ sustuli sollicitudinez in aggregatione vtilitatum amboꝝ libroꝝ: ⁊ ordinatõne iuuamentoꝝ ipsoꝝ: quare aggregaui sermones ipsoꝝ sup vnamquãq; medicinã singulariter: ⁊ accepi id qd̃ ẽ assuetum apud nos: ⁊ qd̃ currit ĩ plurimis alioꝝ libroꝝ: ⁊ cõfirmaui in libro meo hoc: ⁊ p̃misi vt in pluribus ĩ principio cuiusq; sermonis sup qualibet medicĩa expositõnem occulti ex ea p nomẽ magis notuz ⁊ diuulgatũ: ⁊ post hoc ꝓsecutus sum addens huic illud qd̃ narrauit Di. de habitu ⁊ figura eius: ⁊ post hoc feci sequi illud qd̃ rememorauit Gal. de qualitate sb̃stantie: ⁊ essentie ⁊ virtutis ⁊ saporis ⁊ iuuamenti eius. Deinde redij addens illud qd̃ narrauit. G. in iuuamento ipsius ⁊ ĩ modo opationis circa ipsam: ⁊ scripsi in principio cuiuscũq; sermonis Dia. litterã. d. ⁊ ĩ p̃ncipio cuiusq; sermonis Gal. litteram. G. ⁊ cũ hoc confirmaui sermonez eoꝝ in expositõe ipsi⁹ medicine in principio cuiusq; capituli cũ litteris duabus vulgaribus notis. s. significãtibus numerũ: ita q̃ p p̃mam litterã significaretur in quo libro: vt̃ tractatu memorauit eam G. per secundã vero in quo memorauit. G. ⁊ cum toto hoc cõpleui sermonez cuiusq; medicine cum hoc qd̃ ĩueni memoratũ ab alijs medicis: ⁊ addidi ex sermonibus eoruz verbis G. ⁊ G. illud quod ipsi nõ rememorauerunt. ⁊ ꝓpalaui sermonez cuiuslibz dicentis cum nomine sui dictoris: ⁊ absolui me sup nomen ipsius: ⁊ diuisi librũ hunc meum in duas ptes. In prima quidem narraui plures ex substantijs medicinarũ: ⁊ saporibus ⁊ virtutibus primis: ⁊ secundis: ⁊ tertijs: sm̃ q̃ memorauit G. In secunda vero posui diuisionem modoꝝ medicinarũ triuz generũ: videlicet plantaruz mineralũ: ⁊ animalium: ⁊ diuisi medicinas que sunt ex plãtis in quatuor gradus: ⁊ posui in vnoquoq; gradu illud quod est caliduz vel frigiduz in illo. Et diuisi quẽlibet gradum caliditatis ⁊ frigiditatis in hoc qd̃ ẽ humidum et siccum in eis. Sed ante hoc p̃misi sermonem ĩ medicinis que sunt equalis complexionis. Ex hoc ergo deuenit q̃ vnaqueq; medicina sit nota ⁊ separata ab alijs: ⁊ secundũ hanc eandem formaz ꝓcessi in medicinis que sunt ex mineris. Et similiter in medicinis que sunt ex aĩalib: ⁊ ordinaui capitl̃a ipaꝝ medicĩaꝝ sm̃ alphabetum arabicum quod est abuget A deo ergo imploro auxilium super laudẽ eius ⁊ vigorem in exaltatõe ipsius.

Pars prima. Incipit sermo primus de sb̃stantijs medicinarum. ⁊ p̃mo d̃ medicinis subtilis sb̃e.

Medicine subtilis substantie habent naturam simplicem p se. Et ipsa q̃dem non est medicinarum calide cõplexionis solum: sed etiã frigide. Et medicina subtilis est illa que cito dissoluitur: ⁊ diuiditur in partes minutas p calorez cui obuiat in corpore. Verũ que ex illis ẽ calida est mordens: ⁊ que frigida ex eis est non est mordicans: ⁊ maxime illa que habet coniũctam cum sua subtilitate ꝯtrarietatem sue complexionis: ⁊ exempla medicinarũ sb̃tilis substantie sunt he.

Chamomilla	Laudanum.
Dracontea	Fistici.
Poenia	Fermentum.
Casith	Amigdale amare.
Rosa	Sordicies balnei.
Gramen	Acetum.
Ireos	Vrtica.
Ebanus	Balsamus.
Nux	Keiri.
Juniperus	Cinamomum.
Ipericon	Isopus herba.
Menta	Ruta.
Cassia lignea	Agnus castus.
Polegiuz	Nigella.
Citran	Arbor nabach
⁊ omnia his similia.	

KALOCSAI FŐSZÉKESEGYHÁZI KÖNYVTÁR
12225

- Serapion: Liber aggregatus… Velence, 1479

A kolostori gyógyászat orvosi-gyógyszerészi iratai

- A kereszténység terjedésével a nyugati államokban a gyógyítás és a gyógyszerészet művelése és gyakorlata átkerült a kolostorokba. A kolostorokban a beteg embertársak és zarándokok gyógyítására betegházakat rendeztek be és tartottak fenn, amiből következett, hogy orvosokat, gyógyszerkészítő és beteggondozó személyeket képezzenek. Az orvostudomány ezért ebben az időben fontos rangot kapott a többi tudomány mellett. A papok orvostudománnyal kezdtek foglalkozni. Nekik a népgyógyászati ismeretek és tapasztalatok nem voltak elégségesek, a görög-, római- és arab gyógyászathoz nyúltak vissza.

- Elrendelték a rendtagoknak az antik orvosok munkáinak tanulmányozását, a gyógynövények és a gyógyszerkészítés ismeretét. Az orvoslás képzésének és gyakorlásának érdekében beszerezték az ókori orvosok írásait. A görög és később az arab szakkönyveket latinra fordították. A kolostorok gyűjtötték az ilyen műveket, rendszerezve átírták, kivonatolták és egybe szedegették, és így az ókori gyógyító tudományt elterjesztették. A kolostorokban az orvosi irodalomnak, és az empirikus gyógyító ismereteknek gazdag kincsestára képződött. Számos kolostori könyvtár orvosi kézirata és korai nyomtatásai a középkorból fennmaradt.

Receptáriumok, antidotariumok és herbáriumok a kolostorokból

- A középkori kolostorokban fennmaradt számos kisebb-nagyobb receptgyűjtemény, kivonatolás. Hazánkban is tartalmaz sok kódextöredék recepteket. A nagyobb gyűjteményeknek antidotarium nevet adtak. Nevesebbek:
- **Walahfrid Strabo**: Hortulus. (820 körül, St. Gallen.)
- **Scientia artis medicinae** (9. sz.), St. Gallen.
- **Reichenaui Antidotarium** (9-10. sz.), Karlsruhe.
- **Codex 44 Sangallensis** = Szent Galleni Antidotarium.
- **Bambergi Antidotarium** (9-10. sz.). Bambergi kódex.
- **Hildegard von Bingen** (1098-1179): Liber simplicis medicinae. Liber compositae medicinae.
- Conrad von Megenberg: Buch der Natur.

A szalernói és toledói orvosi iskola iratai.

- Az arab orvosok tudománya és tevékenysége Észak-Afrikában, Dél-Spanyolországban és Dél-Itáliában a 8-11. században kapcsolatba került a nyugati kolostori kultúrával. A 7. században Szalernóban létesített monostor hamar túlszárnyalta a monte cassinoi iskola hírnevét. Szalernó lett a középkori rendi, majd világi orvosképzés központja, a 12. század elején itt orvosi iskolát hoztak létre. Hatása egész Európában lemérhető, sorra formálódtak a gyógyítással foglalkozó kolostorok és iskolák. A kolostorokban fordították latinra az antik görög és az arab szerzők műveit.

A hippokrateszi és galénoszi írások latinra fordításával a monte-cassinoi szerzetes Constantinus Africanus (1018-1087) lett a legnevesebb.

A receptgyűjtemények és az előíratok nagy száma az ezredforduló táján az orvosok számára már nem előny, hanem gátló tényezővé vált, ezért rendszerezték azokat. Egy-egy vezető kolostor, mint orvosi iskola is saját receptgyűjteményt terjesztett. A legnevesebb orvosi iskolában Szalernóban keletkezett a receptirodalom első egységesítése 1000 körül.

Antidotarium Nicolai

- Szalernóban 1220-1250 körül keletkezett az a mű is – az Antidotarium Nicolai – amely azután a gyógyszerkönyveink őse lett, és a gyógyszerészet mint önálló tevékenység is e mű jellegéhez és keletkezési korához köthető. Egy szalernói orvostanár írta, aki Nicolausnak nevezte magát.
- Az ezernél is több rendelkezésre álló recept közül kiválasztott 142-t. Az előiratokat egységesítette, az alkotó részeket és azok mennyiségeit felsorolta. A recepteket szabványosította, ami által a receptirodalom, vagyis a korabeli gyógyszerészet lényegesen áttekinthetőbbé vált.

- a receptek alfabetikus sorban követik egymást,
- A neveket az ókori tradícióknak megfelelően magyarázta,
- Az indikáció alatt utalt arra, hogy a készítmény milyen betegségeknél alkalmazható, vagy hatásos,
- Alkalmazási utasítás: 90%-nál van,

- Az Antidotarium egységes és gyakorlatilag használható **új súlyrendszert** ír elő. A korábbi forrásokban ugyanis a súlyegységek – ha egyáltalán voltak – általában fontban voltak megadva, úgy, hogy az össztömeg akár 10-30 fontot (5-15 kg) is kitett. Akkor tört részekre átszámítani vagy mérni nem volt lehetséges. Nicolaus kisebb egységekre bontotta a fontot, bevezette a granumot, azaz a búzaszemnyit, mint alapot, majd a nagyobb egységeket a fontig. Egy-egy receptjének össztömege így 1-4 fontra redukálódott.

Az összetett gyógyszerek tárolásra való készítésének indokai

- a friss drogok beszerzésének szezonális jellege,
- egyes készítmények elkészítéséhez szükséges napok, hónapok száma,
- a receptek össztömege jóval több mint ami egy személy kezeléséhez szükséges,
- a gyógyszert készítő orvos elfoglaltsága,
- Az orvosi felügyelet biztosítható, ha egy-egy gyógyszert évente csak egyszer-kétszer kellett elkészíteni.

Tárolásra csak olyan gyógyszerek készíthetők, amelyek eltarthatóak, nem romlanak meg, ilyenek az Antidotarium Nicolai gyógyszerei.

Az eltarthatóság kérdése az Antidotariumtól kezdve napjainkig a gyógyszerészet egyik fontos eleme. De már korábban, a Bibliában található gyógyszerészre való utalás is az eltartással kapcsolatos: „a megholt legyek a patikáriusnak kenetit megbüdösítik, megerjesztik” (Péld. 9:21.).

- Az Antidotarium után keletkezett gyógyszerkönyvekben mindenütt megtaláljuk, hogy mennyi ideig tartható el („conservari potest”) egy készítmény.
- Tárolásra csak olyan gyógyszerek készíthetők, amelyek eltarthatóak, nem romlanak meg.
- Az eltarthatóság hozta létre a középkori gyógyszertárat. A mi nyelvújítás korabeli gyógyszertár szavunk különösen jól kifejezi ezt: a gyógyszer tároló helye.

Cukor-méz gyógyszerészet

- Az arab orvosok vezették be a méz és a cukor (sukhar) használatát a gyógyszerkészítésbe, miáltal azok eltarthatóvá váltak. Az Antidotarium gyógyszerformái ezért különféle növényi anyagoknak mézzel vagy cukorral esetleg olajjal készített oldatai vagy keverékei. A mézet már megtaláljuk a babiloni és hippokratészi iratokban is, de általános konzerváló tulajdonságára a korai középkorban jöttek rá.

- A készítmények eltarthatósága teremtette meg a gyógyszerkészítő mesterség önállósulásának alapjait. A szaktörténetírás ezért **a középkori gyógyszerészetet „cukor-méz gyógyszerészetnek” tekinti**.
- Valószínű innen származik az a régi francia közmondás is, hogy

  „nótárius pecsét nélkül, patikárius cukor nélkül hajítófát sem ér.”

Eltartható gyógyszerformák az Antidotariumban:

- **Electuarium** (1 font méz, 2 uncia drog, folyékony);
- **Emplastrum** (tapasz);
- **Morsula** (formálható, vágható elektuárium);
- **Oleum** (olajjal készült);
- **Pilula** (formálható massza);
- **Sirupus** (ital, tömény cukorral);

- **Suppositoria** (formálható massza, többnyire hüvelybe, „hatóanyag” nélkül); **Trochiscus** (pasztillaszerű, gyúrt, vízoldékony, külsőleg sebre);
- **Unguentum** (főként növényi zsiradékkal, gyantákkal; külsőleg-belsőleg).

- A felsorolt gyógyszerformák kevés kivétellel drogoknak mézzel vagy cukorral készült keverékéből állnak. A cukor-méz gyógyszerészet a 19. századig volt jellemző, közben csak az alkohol használata - és vele a desztillálás – hozott újat: tinctura, essentia, aqua destillata.

ANTIDOTAR

ANTIDOTARIVM NICOLAI
cum expoſitionibus, & gloſſis clariſ-
ſimi Magiſtri Platearij.

EGO Nicolaus rogatus à quibuſdam in pra
ctica medicinæ ſtudere uolentibus, ut eos
recto ordine modum conficiendi, diſpenſan
diq; docerem, & certam eis traderem do=
ctrinam, in qua de ſingulis uſualium medi=
cinarū unam tantum, uel duas aut plures li
bras conficere ſcirent: & quātum de uno=
quoque genere gummarum, herbarum, ſeminum, & ſpecierum,
inter omnes medicinas ſubſcriptas acciperent, eis in ſcriptis redi
gerem, necnon quibus ægritudinibus proprie ipſæ medicinæ pro
batæ fuerint. Illorum tandem precibus adductus, talem, eis tra=

In: Mesue: Opera medicinalia. Velence, 1558.

- Az Antidotarium Nicolai rendeletek nélkül is vezérfonalként lett elfogadva Európa szerte, alapja lett a 16. században meginduló hivatalos gyógyszerkönyveknek.

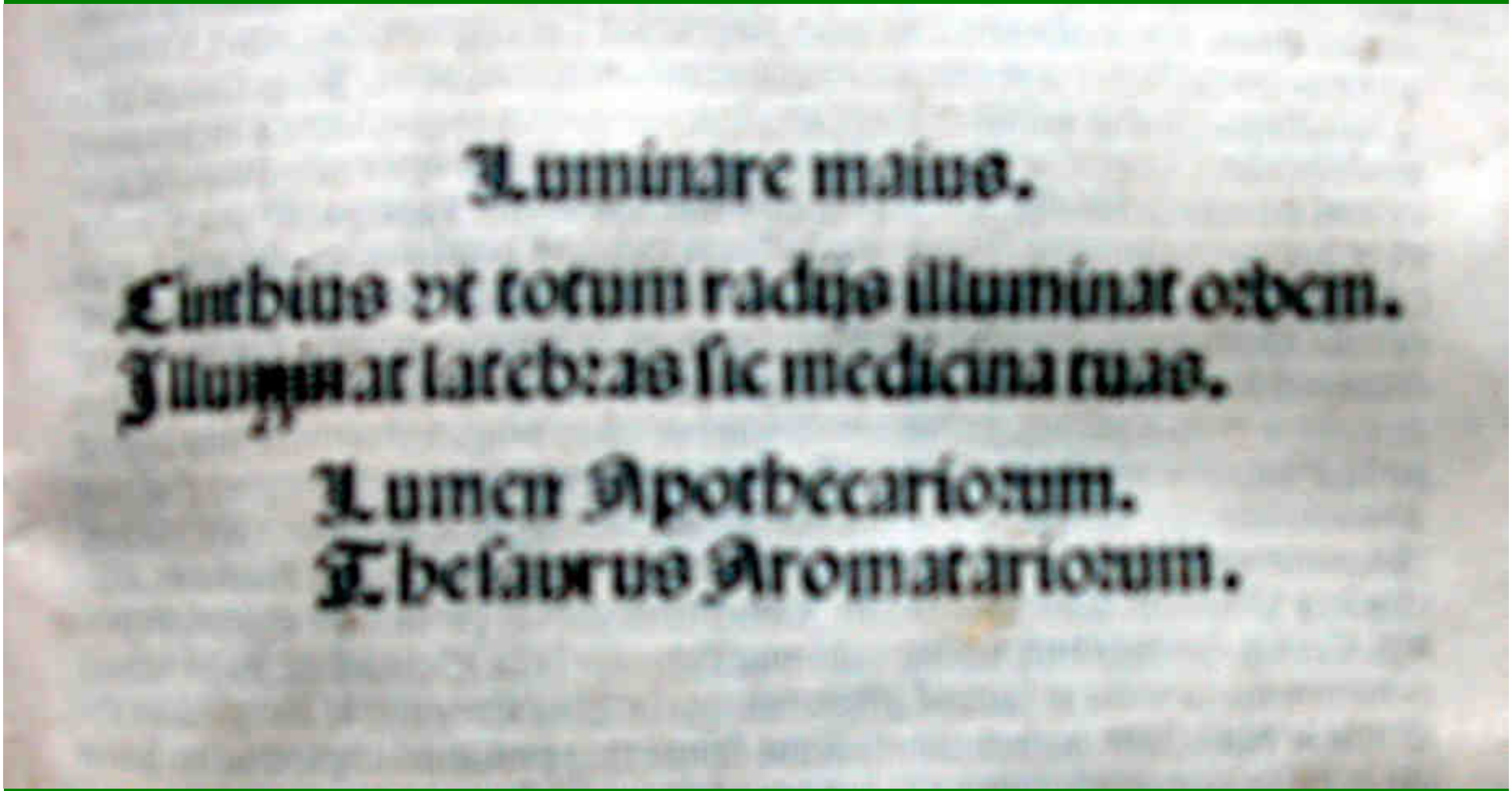

- Luminare majus. Lumen Apothecariorum és Thesaurus Aromatariorum közös kiadásban. Velence, 1520.

A gyógyszerkészítés eszközei a középkor végén

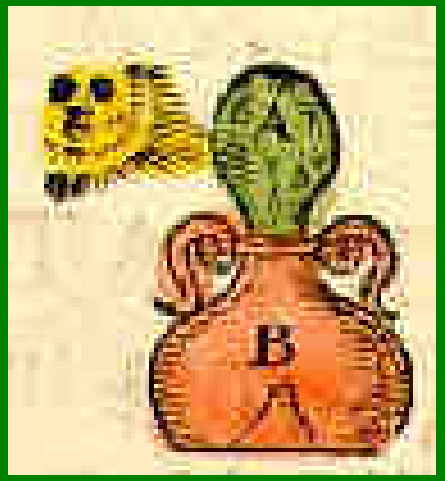

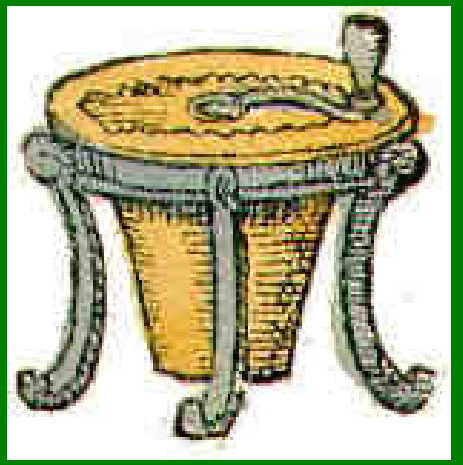

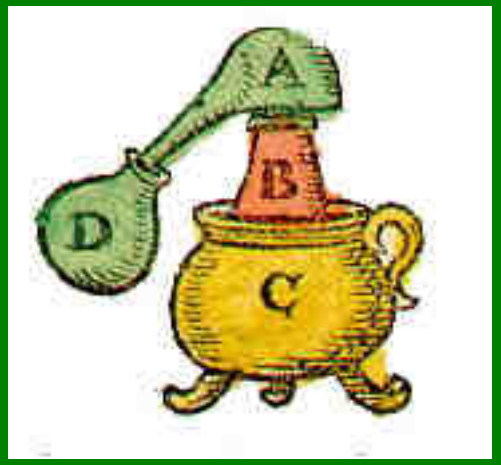

R

D
B
E

A

A

A
B
B

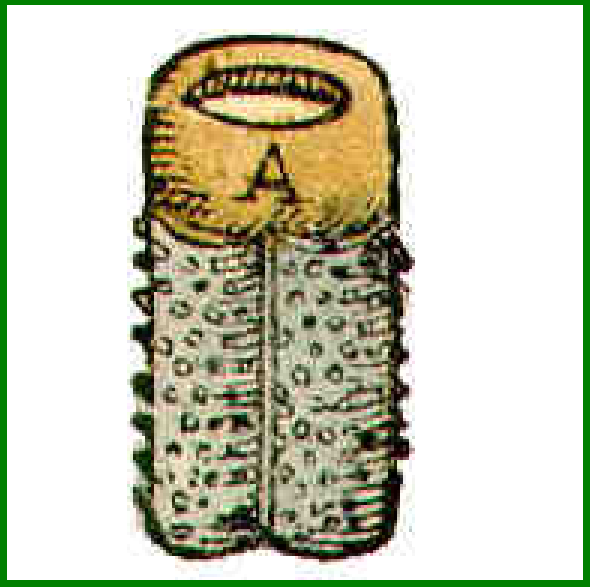
A

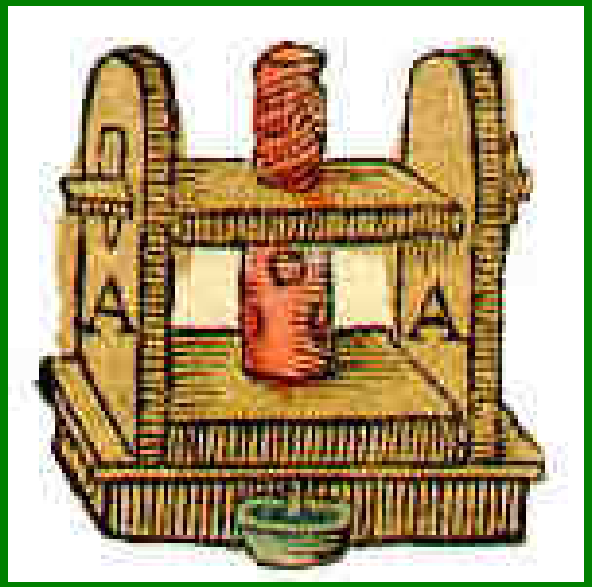
A
A

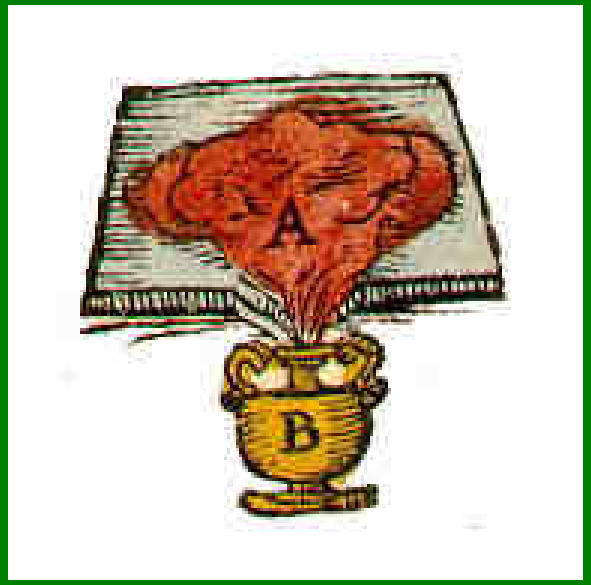
A
B

D
E
F

T

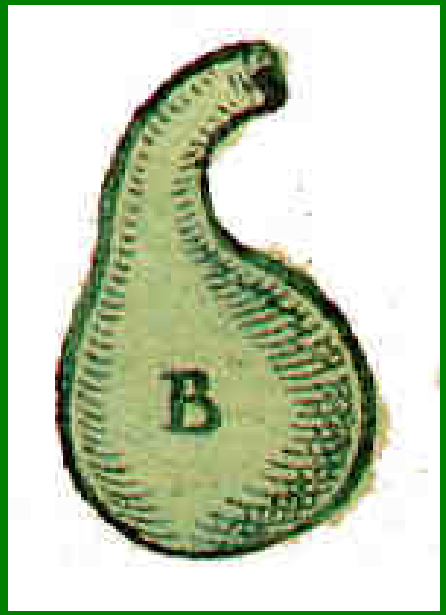
B

A korai újkor gyógyszeres művei

- A XV. században csak kézírással másolt receptes könyveket használtak, egyes német városokban elő is írták nekik, hogy melyiket. A könyvnyomtatás első évtizedeiben már felvirágzott a receptgyűjtemények kiadása, amelynek különféle műfajaihoz tartozó gyógyszeres könyvek jelentek meg. Ezek is gazdagították és előkészítették a XVI. század közepén megjelenő hivatalos gyógyszerkönyveket.

Gyógyszeres könyvek műfajai

- **Szegények patikája** (medicina pauperum)
- **Füveskönyvek**
- **Desztillációs könyvek**

- A középkorban másolták, kivonatolták, fordították és magyarázták, sőt rajzokkal ellátták az ókori műveket. A IV. században keletkezett **Apuleius Platonicus** füveskönyve a „Herbarius Apulei”, amit 1000 körül angol nyelvű, később német nyelvű változata készült. Feltételezik, hogy hazánkban is volt magyar növénynevekkel kiegészített Apuleius kódex.

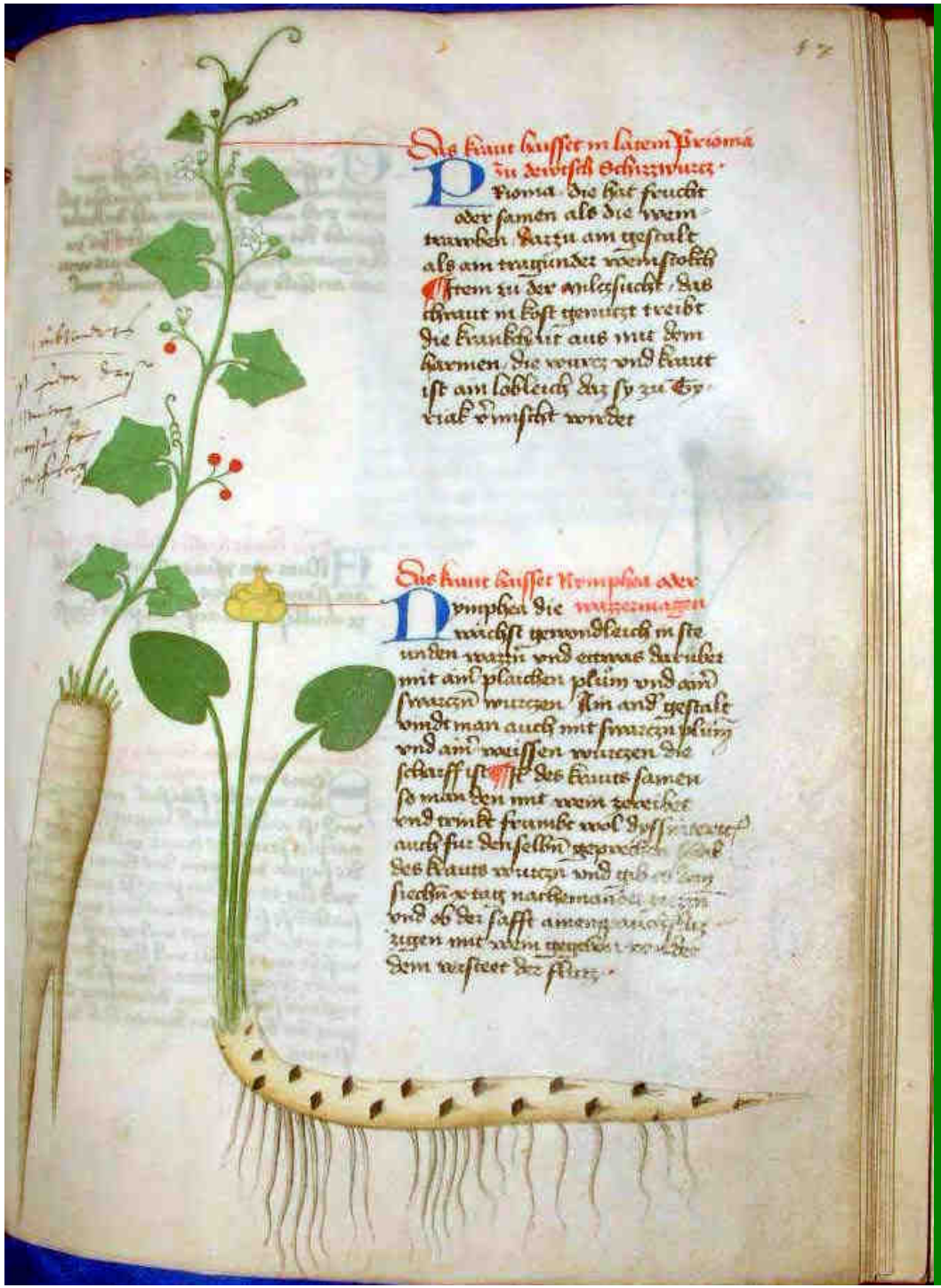

Apuleius Herbariumát tartalmazó kódexet a 15. század közepén másolták. Német nyelvű, a debreceni Nagykönyvtár őrzi. Gondos, finoman színezett tollrajzokat tartalmaz az egyes növényekről és állatokról.

polipodium stainwuntz

Das chraut haizzet Radiolum.

Radiolum wechst in Otam
geschurren vnd stainwentz
vnd ist nutz zu des haupts gepre
chen nym das chraut vnd stoz
es hubschleich vnd sawber das
mit ezzeich den man in Appoteky
vindt vnd haizzet acetum squil
liticum vnd salb damit dem hawbt
Item zu des pauches hertte nym
die wurtzen vnd sawber darab
die auzzer haut mit ainem mezzer
vnd sewd die mit mynczen dar papoln
nach trinkch das prod dasselb
leret den pawch an all arbait
vnd verdriessen

Das kraut haisset Sparagus

Sparagi agrestis ist nutz so
man die wurtzen sewdet
in ainem newm azzach vngt auf
das virtail in wazzer vnd trinkch
das siben tag oder mer pad sich
vnd huet sich vor chalten gemachen
vnd chaltem getrankch Item zu
den zend siechtum halt des krauts
safft an den zenden vnd stozz die
wurtzen mit wein vnd trink das

das darnach streich es an den slaf
vnd hieven Das kraut haisset in
latein absinthium zu dewtsch wer
Absinthium haisset -- mut
wermut vnd ist mēnkleich
chund doch das pebertist das ist
scharffer haizzer vnd widertreibūd
tugent vnd wechst an gepawn
stainigen vnd pirigen steten Es
ist auch in andern lanniden ander
lay wermut da von ich hie nicht
schreib ¶ Item zu geprechen fungis
genant nym wermut vnd trinkch
dar ab ezzeich das hat pebert ain
spat hundert iariger man da er da
mit versucht ward ¶ Item zu mailen
nym wermut in wasser gesotten
vnd leg es auf das mail phlaster
weis Ist aber die stat chlar so tuez
mit hōnig ¶ Item zu pauchwurm nym wermut marrubium vnd
lupinorū in geleicher wag vnd sewd das in milich od' in wein vnd leg
es auf den napel

Das krawt haisset Saluia oder Saluay
Saluia ist Saluay vnd hat vnd
weizze pletter ains gutn gesma
chen vnd ist gar kund ¶ Item zu des
pauches rufen sewd das kraut
in wazzer vnd reib dich da mit des
geleichen tue so du der sach an
derswa an deinem leib emphindest
dieselb stat wasch damit vnczt es
haile

[illegible]

A középkor más ismertebb füveskönyvei:

„**Hortus sanitatis**”, a salernoi iskola tudásanyagából származott amelyet 1500 előtt még ki is nyomtattak.

A „**Tacuinum sanitatis**” a XI. század körül keletkezett, igen díszesen illusztrált kódexei maradtak fenn.

Tacuinum sanitatis medicina. Kódex.
Származása: Észak Itália, XIV. sz. vége
Lelőhely: Bécs, Nationalbibliothek.

Menta gyűjtése.

Tacuinum sanitatis in medicina. Kódex. Származása: Észak-Itália, XIV. sz. vége. Lelőhely: Bécs, Nationalbibliothek Mandragora.

FÜVESKÖNYVEK

- A középkori jellegzetes növényábrázolásra példa: C**onrad von Megenberg: Buch**
- **der Natur** c. műve**. Augsburg, 1475.**
- Megenberg (1307-1374) regensburgi kanonok. Könyve az első németnyelvű természettudományi mű. Példányunk 11 színezett fametszettel. Ritkaság.

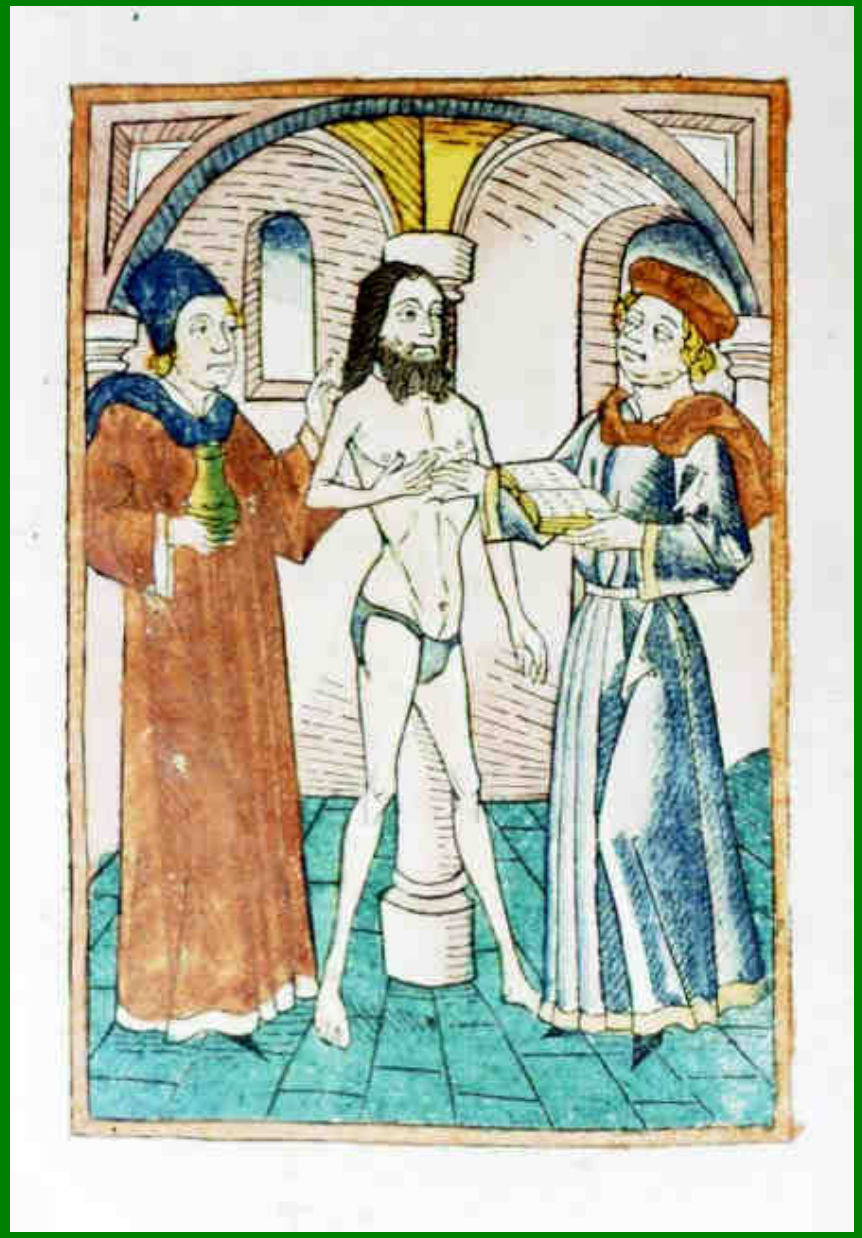

- Conrad von Megenberg: Buch der Natur Augsburg, 1475

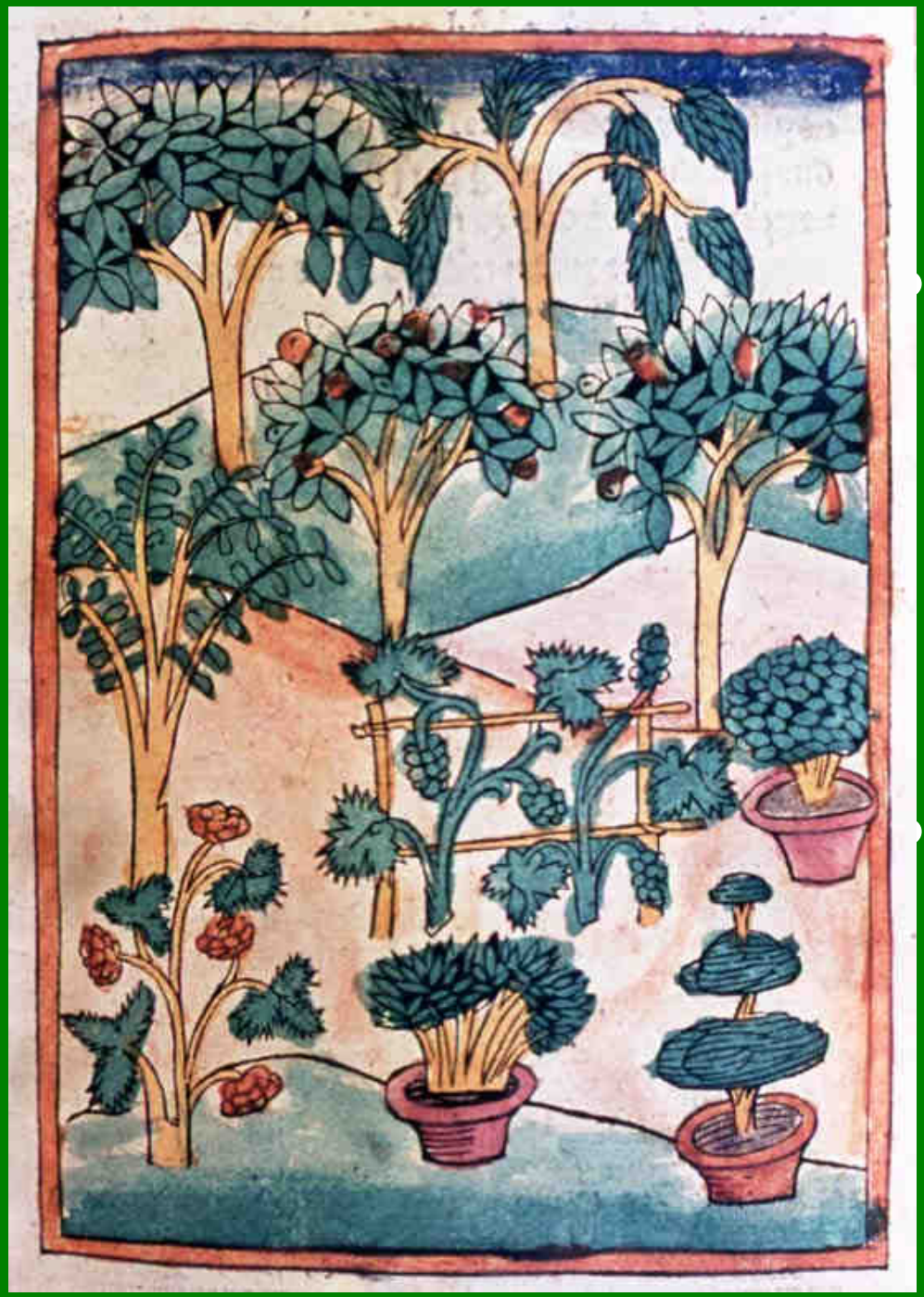

- Conrad von Megenberg: Buch der Natur.
- Augsburg, 1475.

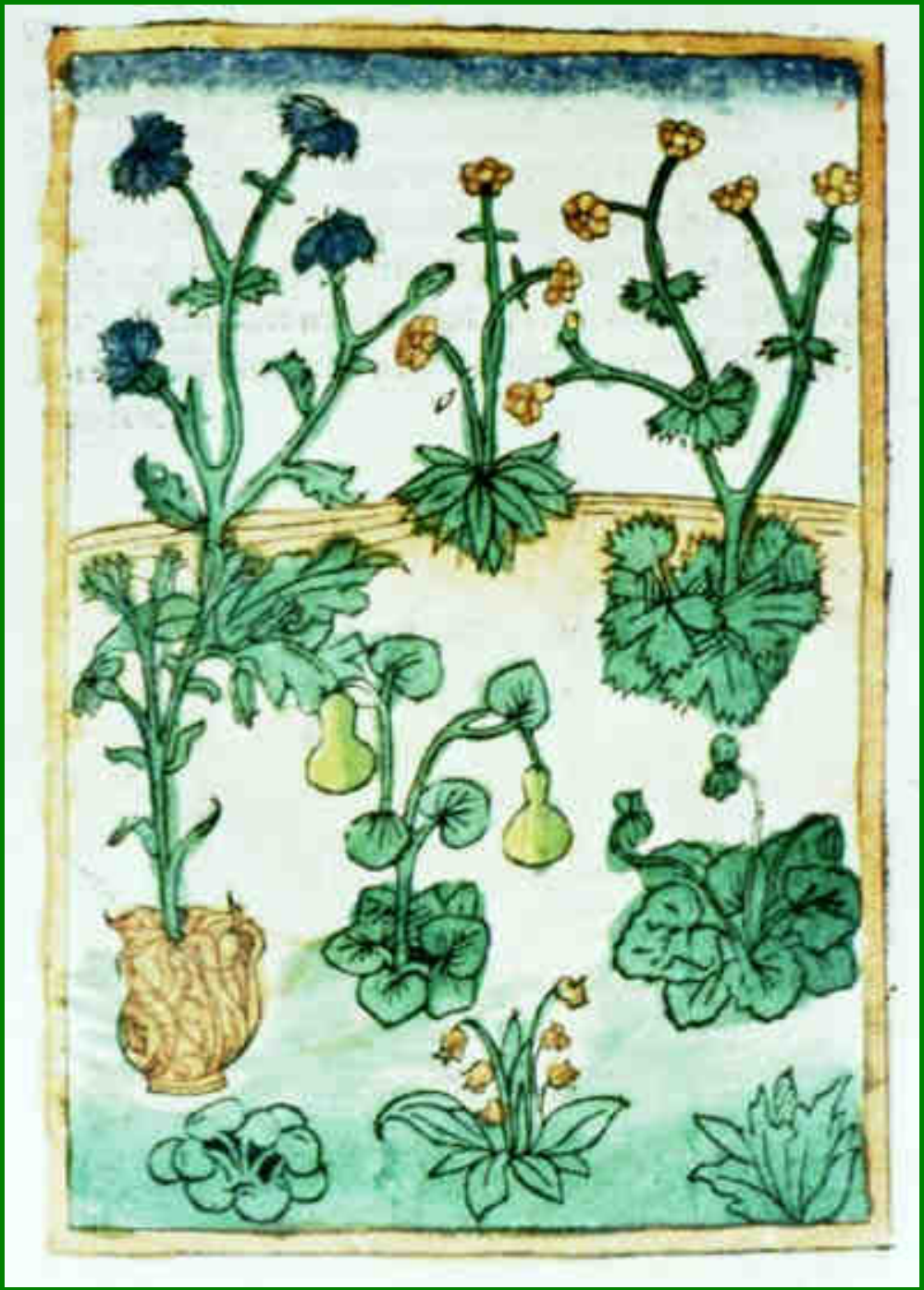

- Conrad von Megenberg: Buch der Natur. Augsburg, 1475.

- A 18. században a gyógyszerészeknek is előírták, hogy ú.n. „**herbarium vivummal**” rendelkezzenek. A 18 század utolsó harmadában hazánkban a gyógyszertárak vizitációjakor ellenőrizték azok meglétét.

A KÜTTEL CSALÁD HERBARIUM VIVUMJA

- Nemcsak gyógyszerészek, hanem a tisztiorvosok is rendelkeztek herbarium vivummal, ami a gyógyszerészek vizsgáztatásához kellett. A híres Weszprémi István herbáriuma fennmaradt Debrecenben a XVIII. század második feléből.
- Amit a gyógyszerészi gyakorlatban „**herbarium vivum**”-nak hivtak, annak a botanikában „**hortus siccus**” a neve.

- Valóságos **hortus pictus**”, „csak” a kézzel festett könyv **Ludwig: Ectypa vegetabiliuma. Halle, 1760.**
- Nyomdai úton csak feliratai készültek.

Tab. XLII.
Malus arborea.
große Pappel.

Tab. L.
Alnaea.
Eibisch.

Tab. CXII.

Iris nostras.

Blaue Lilien oder gemeine Violenwurz.

Tab. CXXXIX.

Helleborus niger.

schwarze Nießwurz.

Hyeronymus Brunschwig a XV-XVI. fordulóján készített füveskönyve igen népszerű volt. Pontos növényleírások, gyógyszerkészítés (desztillálás), színes fametszetes ábrázolás. Címlapképét évszázadon át utánozták.

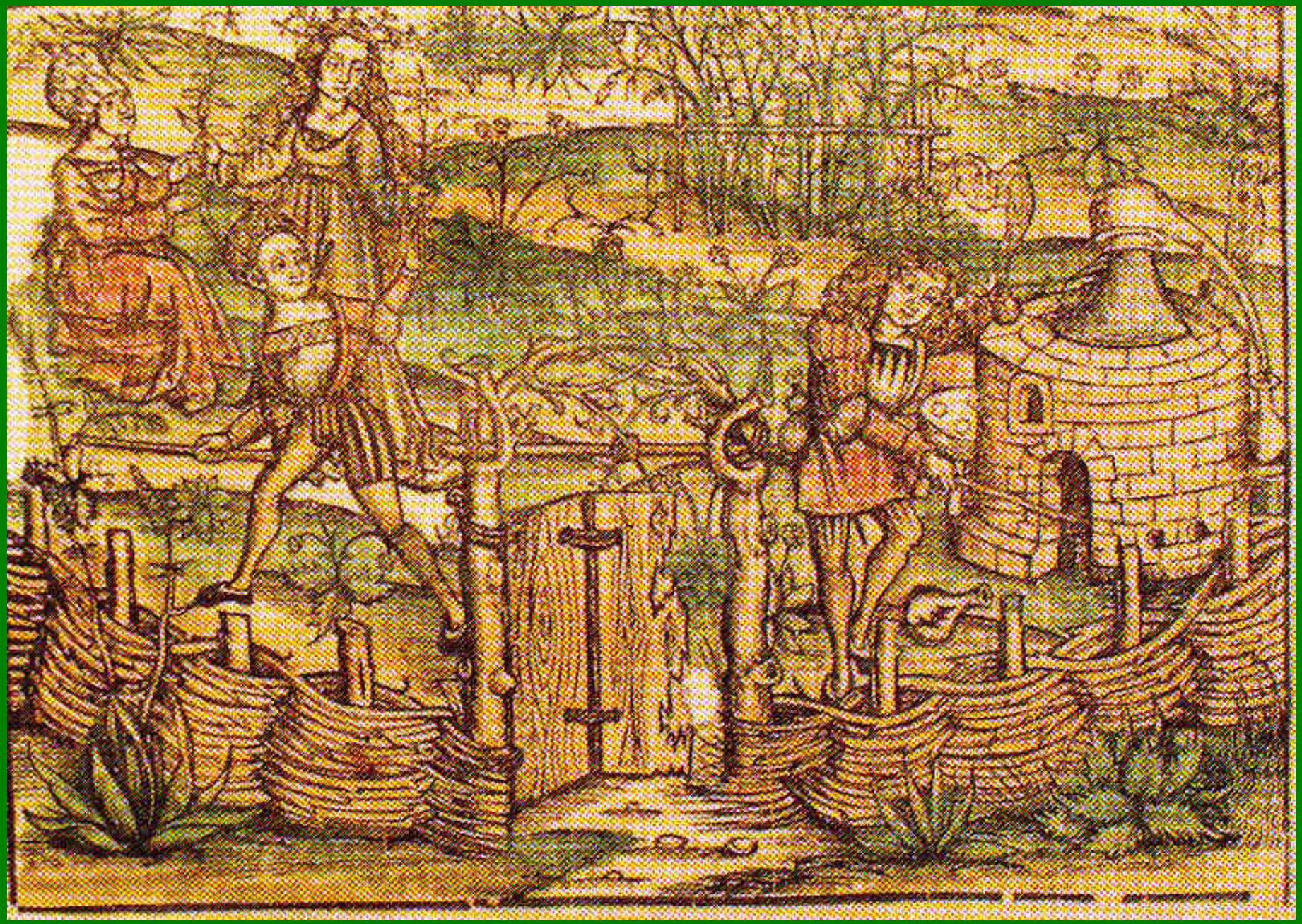

- A reformáció továbbfejlesztette a reneszánsz orvosbotanikáját. **Brunfels Bock és Fuchs** munkássága nyomán új korszak kezdődött a XVI. században. A füveskönyvek már nemcsak az ókori szerzőket magyarázzák, hanem megpróbálják azokat a saját flórájuk növényeivel azonosítani.
- Megvetették a modern növényábrázolás alapjait.

Hieronymus **Bock,** vagy **Tragus (1498-1554).** Német orvos és lelkész. Műve 1539-ben jelent meg először képek nélkül, majd 1546-ban a 2. kiadás fametszetes képekkel. Bock csak azoknak a növényeknek a leírását közli, amelyeket ő maga gyűjtött. Leírásait személyes megjegyzésekkel élénkíti.

- Hieronymus Bock vagyTragus

Vom Baldrian. Cap. xix.

Lindenbaum. Cap. lxxiiij.

Weinreben.

Feigenbaum.

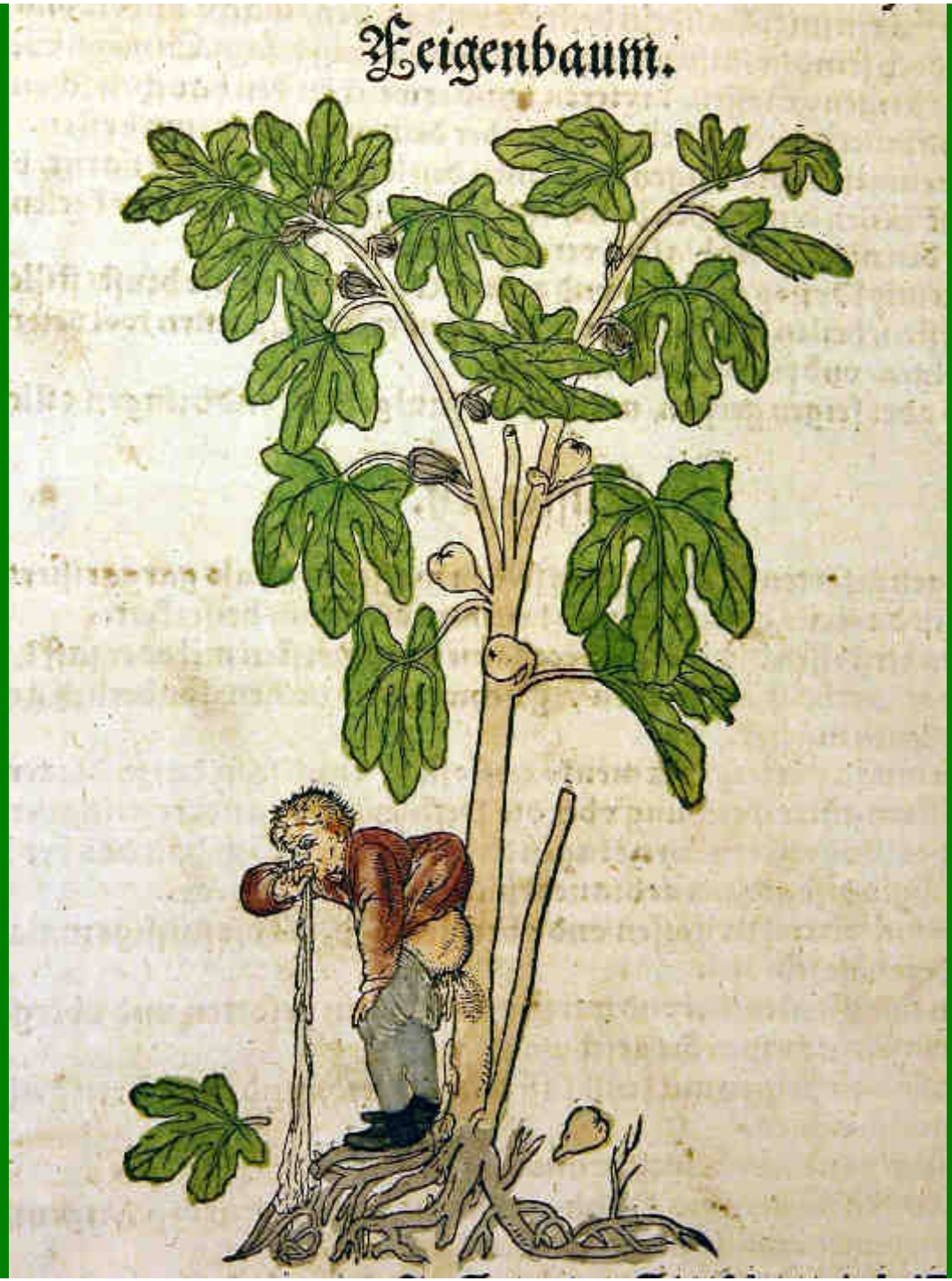

- **Adam Lonicer** (1528-1586) német orvos Frankfurtban. Füveskönyve előbb latinul **Naturalis historiae opus novum** címmel 1555-ben jelent meg. 1783-ig több mint 20 kiadást ért meg. Már az első kiadás is több száz eszköz, növény, állat és ásvány ábráját tartalmazza.

Kreuterbuch/
Künstliche Conterfeytunge
der Bäume/ Stauden/ Hecken/ Kreuter/ Getreyde/ Gewürtze.
Mit eygentlicher Beschreibung derselben Namen/ in sechserley Sprachen/ Nemlich/ Griechisch/ Lateinisch/ Italiänisch/ Frantzösisch/ Teutsch und Hispanisch/ vnd derselben Gestalt/ natürlicher Krafft vnd Wirckung. Sampt künstlicher/ vnd artlicher Bereitung des Destillierens.
Item von fürnembsten Gethier en der Erden/ Vögeln/ vnd Fischen. Deßgleichen von Metallen/ Ertze/ Edelgesteinen/ Gummi/ vnd gestandenen Säfften.
Jetzo auffs fleissigst zum Letzten mal von newem ersehen/ vnd durchaus an vielen orten gebessert/ Auch weit vber vorige Edition gemehret vnd Registrum etc.
Cum Gratia & Privil. ad Octennium.
Zu Franckfurt bey Christian Egenolffs Erben. 1593

XX

A Warhafftige Conterfeytung

Beschreibung der Gestalt/Natur/Eigenschafft/
Krafft vnd Wirckung der Bäume
vnd Stäuden.

Apffelbaum/ Pomus. Cap. j.

B

¶ Name vnd Beschreibung.

Apffelbaum heißt auff Griechisch Μηλέα in Lat

- Lonicerus: Krauterbuch. Frankfurt, 1593.

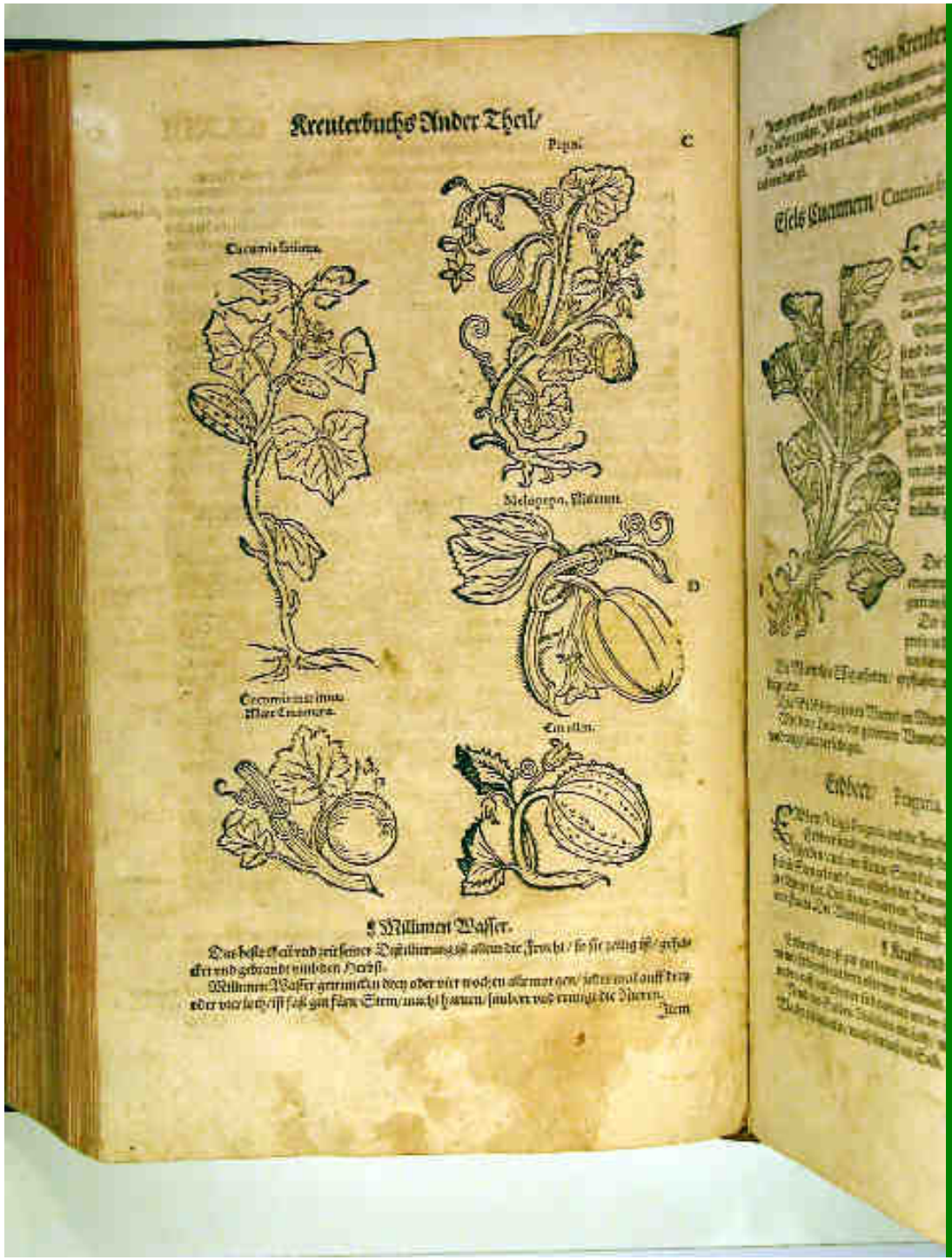

- Lonicerus: Krauterbuch. Frankfurt, 1593.

- A növényi cikkelyei, Tragushoz hasonlóan külön alfejezetekre tagolódnak:
- a növény leírása,
- belsőleges -,
- külsőleges hasznai,
- Gyógyszerkészítés belőle (desztillálás).

- A bevezető fejezeteiben 20-30 oldalon át ismerteti a
- kertművelést,
- gyógyszerkészítést, desztillálást.

A

B

Vnd geschicht also: Zum ersten / Nimm einen Peltzstock oder Baum für dich / vnd sege jn mit einer scharpffen Segen ab / oder beschneid jn sonst mit einem scharpffen Messer oder Waffen / an dem ort / da er am reinesten / vñ voll saffts ist / vnd Palliere den gesegten ort mit Rinden / welche du nemen solt vom abgesegten. Darnach bind den Stam̃ mit Bast oder mit einer Wieden / vnd stich denn zwischen die gebunden Rinden deß Peltzstocks / mit einem Beinlein oder Zwecklein von Hollunderholtz / oder von einem Eysen gemacht / doch also / daß sie nicht spalte oder breche. Vnd darnach stecke an die statte deß Zwecks oder Keils das Pfropffzweiglein / welches du zuvor solt abgebrochen haben / von einm geschlachten Baum / einer guten art / vnd nur eins jars alt / Das erkennest du aber darbey / daß ein jeglich theil eines Zweigs / hat ein ge-

Mit einem Feuwer/ vnd einem Helm/ zweyerley Wasser zubrennen.

MAch einen hohen/ spitzen Helm/ denn obern theil mach einen sondern abfall/ der die subtilen Spiritus/ so etwas höher hinauff steigen/ vnd sich daselbst resolviren/ empfahe/ vnd durch einen sonderlichen außgang hinweg führe. Diß Wasser ist subtiler vnd krefftiger/ dann das vom vndern Schnabel genommen wirdt. Sein Form vnd gestalt ist also/ wie hienechen stehet.

Von Instrumenten/ so man zum Distillieren zur Handt haben sol/ Vnd erstlich von Fürsetzgläsern.

Fürsetzgläser.

DEr Fürsetzgläser beste art ist/ welche die Feuchte vom Distillierhelm in mitte empfahen/ durch ein Rörlin/ vnd oben/ wie du hienechen verzeichnet findest gehed vnd gang seind/ damit die warmen Spiritus nicht eben auß mögen.

Kühlungen zum Distillieren.

ETliche setzen solche Fürsetzgläser in kalt Wasser/ den abzug bald zuer kühlt/ daß kein Spiritus mehr darvon resolviren möge. Welche Erkühlungen oder Refrigeria in andere weg auch zuwegen bracht werden/ nemlich/ daß du ein küpffrein Gefäß machen lassest/ wie ein gemeiner Brennhelm oder Alembic/ hienechen mit dem B. vnd vber solchen Helm noch einen sonderlichen Vberzug oder Hauben/ hie mit dem A. verzeichnet/ den vorigen Helm nicht berührend/ darein thue man das kalte Wasser. Die Rören der Hauben C. kühlen auch den Schnabel deß Alembics/ So das Wasser in dieser Hauben warm worden/ lesset mans mit dem Hälmlin D. ab/ vnd gußt widerumb kaltes herein.

Von

Von Wasserziehern.

Oder aber brauch solch Wasserzieherlin/ dieser hienechen gesetzten gestalt einer/ das fülle weiß Wasser/ stecke mit dem kürtzesten theil in obgemeldt Gefäß/ darinn das Wasser ist/ laß also außlauffen/ so zeucht es das warme Wasser allen hernach/ dann fülle es wider mit kaltem.

Mancherley kühlungen.

Andere ziehe ein grosse Rindsblasen vber den Helm/ bindens vnden wol darumb/ am Hals deß Alembics/ füllen sie voll Wassers/ lassens auch/ wann es zuwarm ist/ mit einem angebundenen Zäpffin ab/ wie du hienechen sihest.

Diese kühlungen alle/ dienen wol/ wo man zarte vnd reine Simplicia/ als von Blumen/ Kreutern/ Wurtzeln/ Früchten etc. Oder Composita/ als Krafftwasser/ Aqua vitæ, vnnd scheidung der Quintæ essentiæ, vnd dergleichen abziehen wil.

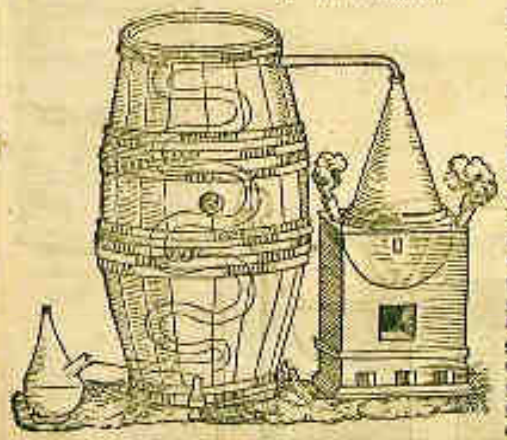

Serpentinen der Weindrenner.

Es sollen auch die Spiritus deß Weins von der vnnützigen hitz vnd erhitzung solcher Geister/ abgezogen werden. Darzu dann die gemeinen Weindrenner mit eherdande kupfferin rörlin/ vonjrer krümmi wegen Serpentinen genandt/ im hinauch haben in die Wasser geschirr zum abkülen einzulegen/ Solcher gestalt/ wie du folgends etlicher nach ein under sihest.

Von

- Könyvnyi fejezet szól az állatokról, amelyeknek valamilyen részét gyógyszerként használták.
- Szinte minden ismert állat fellelhető ebben.

Hundsfisch. Zauncht.

Podagra.

Aufsatz. Geschwulst.

Oberwacht. Saumpffen. Warzen.

Bauchtörffung.

den Biß deß Hunds. Pulver von C
Hunds zähnen ist gut für das Zahnwehe
und Zanfleisch. Sein Gall mit Honig
gemischet / ist ein gut Artzney zu den blö-
den Augen / vber gestrichen. Sein
Schmaltz stillet das Podagrawind Or-
renwehe. Mit Hundsharn und Nitro
ein Artzney gemacht / benimpt die Auß-
sätzigkeit vnd das jucken. Weiß Hunds
kaat dienet zur Geilsucht / Wirt in Apo-
thecken Album Græcum genandt / vnd
zu viel sachen gebraucht. Handvmach
getrefft in die ohren / legt schmertzen
vnd heylet auch die geschwer. Mit Hundsschmaltz bringt man die Nüß vom Haar. Ein
Handschuch gemacht von einer Hundshaut oder Leder stillt das triessen vnd schnupffen.
Hundsgall dienet zum Podagra / mit einer Federn darauff gestrichen. Hundsharn mit
äsch die von seinem Haar gebrannt wirdt / mit Wachs auff die Warzen gestrichen / ver-
treibt die. Hünermist den Hunden in die Spriß gemischt / behelt sie vorm rasen.
So man ein Hundt mit Baumöl salbet / springen die Flöhe als balde von jhm.
Ein Zan eines schwartzen Hundes bey sich getragen / machet daß sie nicht bellen.
Weissen Hundskaat gepülvert / ein quintlin oder zwey in einer Hünerbrüh vor auff-
gang der Sonnen eingenommen / stopffet den Bauch.

Katz/ Catus, Felix, Murilegus.

Gälmuder.

Haar auß-fallen.

DEn Mäusen ist sie widerwertig / freintlich vnd schamhafft / daß sie
auch jren Kaat verbirgt. Mit den D
Zähnen vnd Nägeln gleicht sie dem Löwen /
dann sie zeucht die Klauen an sich / vnd stre-
cket sie wider auß wie der Löwe. Ihr
Fleisch aber ist feucht vnd weych. Auß Kat-
zendüsz kompt grosser schmertzen.

Die wilden Katzen stechen den Rauch
von Rauten vnd bittern Mandeln. Ka-
tzenfleisch ist hoß vnd trucken / heylt den
schmertzen der güldin Aderen / wärmet die
Nieren / dienet auch zu dem schmertzen deß
jucken. Der Katzenkaat mit Senff vñ Essig / vertreibt dz Haar auß fallen / vbergestrichen.

Aff/ Simia.

Meerkatz/ Cercopithecus.

Affen

AAffen vñ Meerkatzen ist auff ein Geschlechte / allein mit dem langen schwantz die Meer-
katzen vom Affen vnderscheiden / deyde den Menschen in Gliedern Affen am gleichsten
magsten. Ist zu wollust der reichen / sonst nicht viel besonders nütz. Das schmaltz dar-
von dienet zur Artzney vnd Salben. Die Haut wirt auch gegerbt vnd gebraucht.

Papyen/ Papio.

DIses Thierlin wurde in Lodia in
den grossen Wälden / etwa / durch
selten gefunden / vnd ist auff dem
Reichstag zu Augspurg / Anno 1551.
gebracht / vnd vom vielen gesehen / vnd in
gestalt wie hierbey abgemahlt stehet / con-
terfetet vnd beschrieben worden.

Es ist ein wackeres vnkeusches Thier /
vnd sonderlich wann es Weiberpersonen
sihet / erzeiget es seine vnkeusche art.
Sein natur ist allerhand obs zu Dorff
fein / Birren / it. steiget auff die Bäume
wie die Affen / vnd schüttelt das Obs her-
ab / trincket gern Wein / so es denselbigen haben kan.
Hab es von seiner seltzamkeit wegen alhier gesetzt.

Löuw/ Leo.

B

DEr Löuw ist ein klug gehörnt
Thier / starck / milt / edel / vnnd
großmütig / vnd der Mann deß
geschlechts hat Hertzleid / gehet gern
durch die hohen Berge. Wird wann er
von Jägern gejaget wirdt / merckt er sehr
ordnung vnd verschonet seiner Fußwun-
mit dem schwantz / auff daß in die Jäger
darduch nicht mögen spüren. Sie die
Löwin gebären / schlaffen die Jungen
drey tag vnd nacht. Demnach von deß
Vatters grimmen vnd geschrey werden
erwecket die schlaffenden jungen. Wann
der Löuw auff Eychen renden tritt / so wird er sich alsbald förchten.

¶ Wer seinen Leib schmieret mit Vnschlit von deß Löwen Nieren / vor dem erschrecken
die Wölff sehr.

Löwen schmaltz thut auff vnd weychet die hoeten auffsitzer. Löwenschmaltz mit Rosen-
öl vermischet / behalt die Haut deß Angesichts vor Mucken / vñ weiß / heylet auch Brandt.

Panthertier vnd Leopart/ Panthera, Pardus, Leopardus.

DAs Panthertier / wirdt genennt Panthera, vnd Parcalis, vnd Pardus. Wiewol
etliche sie vnderscheiden nach dem geschlechte deß Männins vnd deß Weibins.
Es ist ein geschwindes grimmiges böses Thier / hat ein zierliche Haut wie der

Göb/ Gobius.

Göb hat feyßt vnd mürb Fleisch/ ist lieblich zu essen/ hat ein grossen Kopff/ ist sonst nit fast groß/ sein farb ist schwartz weiß vnder einander getheilt. Wirdt vnder den fürnembsten besten Fischen zur Speise geachtet.

Tunch/ Thunnus.

Thunnus ist ein grosser Meerfisch/ wirdt gelangen im Meer/ vnd eingesalzen/ vnd wie andere gesalzene Fisch in Tonnen hin vnd wider geführt. Das vorderthail vmb den Bauch wirt für das beste von den Geyerntäulern gehalten/ dieweil es süß vñ feyßt ist/ es bringt aber dem Magen einen vnwillen.

Der Nucken/ vnder vnd oberthail haben ein gang trucken Fleisch/ welches den verderbten Magen widerumb zu rechts bringt.

Erdschnecken/ Cochleæ terrestres. Conchæ.

Meerschnecken/ Cochleæ marinæ.

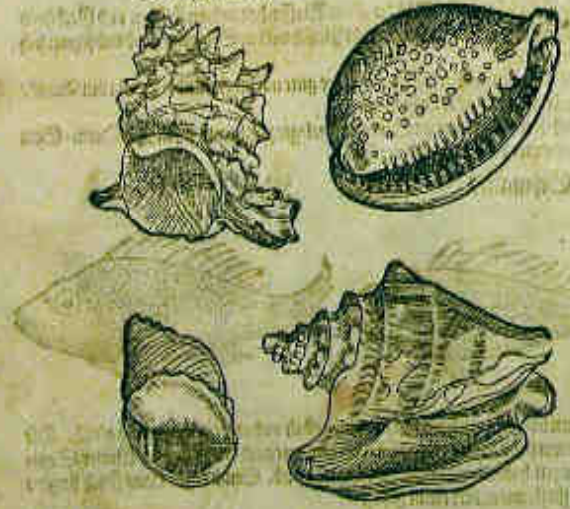

Es seind dieser Schnecken mancherley/ Nemen mit dem Mon ab vnd zu.
Meerschnecken seind dem Magen nütz/ bringen leichten Stulgang.
Die in fliessenden Wassern seind giftig. Die an Hecken hangen/ bringen vnwillen deß Magens/ vnd erbrechen.

¶ Aller art Schnecken heußlin gebrandt/ haben ein brennende krafft/ heylen Raud vnd Flecken/ Masen deß Angesichts/ säubern die Zän.

Schnecken mit den Häußlin zu Pulver gebrandt/ klein gerieben/ vnd mit Honig vbergelegt/ ist für Narben vnd anmal deß Angesichts/ Scarfil vnd finstere der Augen. Narben. Masen vnd Pustgra. Finsternuß.

Rote Schnecken angelegt/ saugen die Wassersucht alle hinweg/ säufftigen das Podagra/ ziehen Dorn vnd sprossen auß der Haut. Klein gestossen vnd vbergelegt/ fürderen sie der Frauwen zeit. Wonden. Malenbine. Rennnen.

Schnecken fleisch mit Weyrauch vnd Myrrhen vbergelegt/ heylet vnd besseret alle der Nerven vnd Senadern Wunden. Mit Cassia zerstossen/ stopffen sie das Nasenbluten. Mit Wein vnnd Myrrhen eingenommen/ ist fürs Grimmen/ Darmgichten vnd Blasenwehe.

Schnecken Wasser.

Von mancher hand Schnecken weite ein gut Wasser distillieret/ für Schwindsucht vñ Schwindsucht.
ob nemmen/ drey oder vier Löffel getruncken/ vnd täglich in Tranck vermischet. Auffer- Fieber.
halb deß Leibs braucht man sie für Warzen vnd Aderaugen/ vorhin genauw beschnitten/ Warzen.
vnd darnach diß Wasser mit drein Tüchlin vbergelegt.

Schneckenwasser machet auch ein weisse glatte linde Haut am Angesicht vnnd Hän- Schön haut.
den/ dann gewiß.

Von der roten Erdschnegelwasser ist droben gesetzet/ am ende der vierfüssigen Thier.

Muscheln/ Schneckenhäuser/ Conchæ.

Blatta Byfantia. Purpura.

Buccina.

Vnguis odoratus.

Voluta.

- A bevezető fejezeteiben 20-30 oldalon át ismerteti a
- kertművelést,
- gyógyszerkészítést, desztillálást.

- Lonicerus könyve alapján készítette **Melius Juhász Péter** az első magyar nyelvű, nyomtatott orvosbotanikai könyvet a **Herbárium**ot, amely **Kolozsvár**ott **1578**-ban jelent meg.

HERBARIVM.
AZ FAKNAC FVV
EKNEC NEVEKRÔL, TERMÉSZETEK-
rôl, és haſznairól, Magyar nyelwre, és ez
rendre hoſta az Doctoroc Könyueiből
az Horhi Melius Peter.

Nyomtattot Coloſuárat Heltai Gaſpárne
Műhellyébé, 1. 5. 78. Eſztendőben.

Melius Juhász Péter: Herbárium. Kolozsvár, 1578.

- **Carolus Clusius (1525-1609)** flamand származású orvos és botanikus. Botanizáló útjai során egész Európát beutazta. Magyarország növényeinek mintaszerű botanikai leírását készítette el 1583-ban, számos magyar növénynevet írt le. Műve 1146 fametszetű növényábrát tartalmaz.

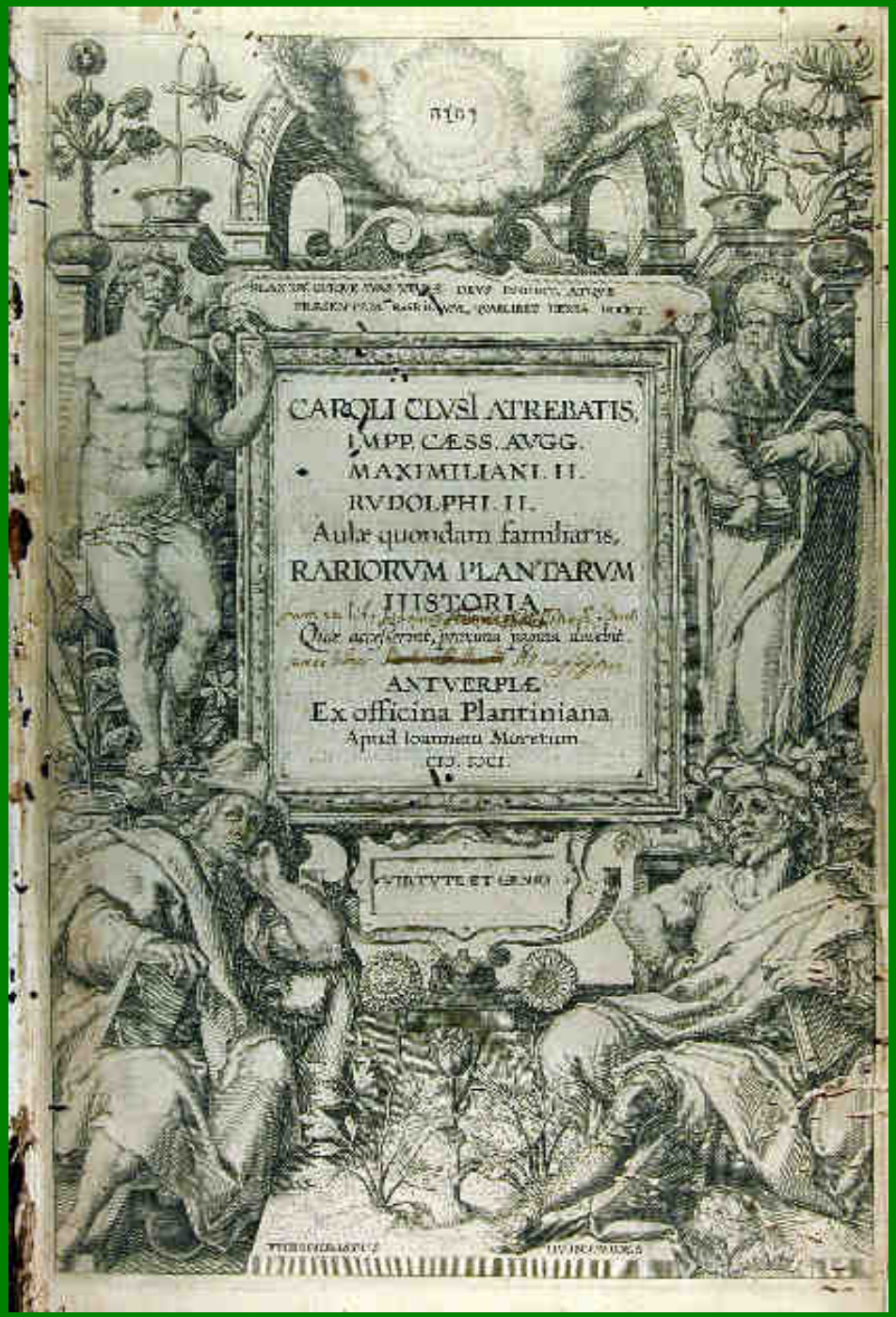

- Clusius: Rariorum Plantarum historia. Antverpen 1601.

FVNGORVM

IN PANNONIIS OBSERVATORVM

BREVIS HISTORIA,

A

CAROLO CLVSIO ATREBATE

CONSCRIPTA.

xx. Generis pernicioſor. Fung. 1. ſpecies.

xx Genus noxior. fung. Varganya. Bultz.

Natales. 1.

Varganya

Gzaſa bultz. 11.

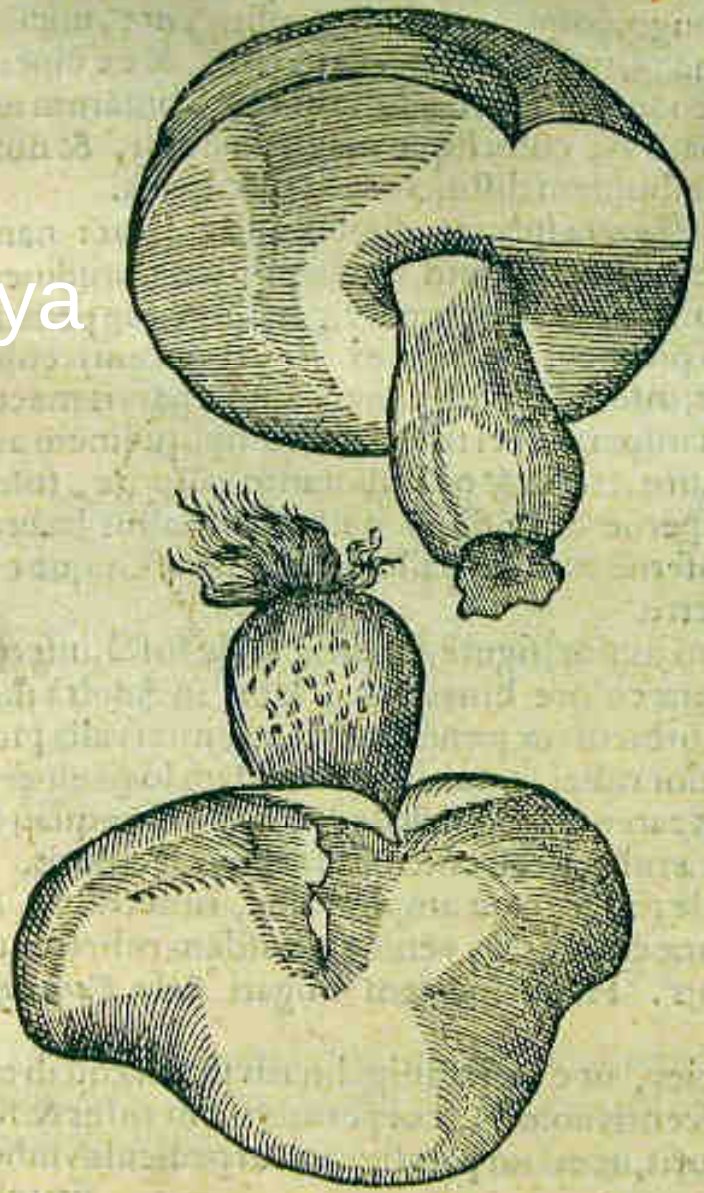

Sargav arganya.

11 1.

Sargas arganya

VICESIMI Fungorum noxiorum generis (quod, ut dixi, Vngaris, *Varganya* etiam dictũ, Germanis verò Bultz) perinde ac XVI. veſcorum fungorum genus, ob eã quam iſtic expreſſi cauſam) variæ etiam ſunt ſpecies, quæ eodem quo Vndeviceſimũ genus, tẽpore, in cæduis ſilvis naſcentes repenũtur.

Craſſo eſt corpore *Prima* ſpecies, in metæ formam ſurrecto, cineraceo ſupernè colore, infernè ex flavo pallente, nullis ſtrijs rimoſo, brevi, ſed craſſo pediculo, hoc eſt, ſeſcũciam longo, unciam craſſo: à Germanis Gzaſa bultz cognominatur.

Longiore eſt *Altera* pediculo, non minus tamen craſſo, parte terræ proximâ, ſummâ autem, graciliore: ipſum fungi corpus craſſum, binas uncias latum, etiam in metã quodammodo aſſurgens, colore, vel ex pallido fuſco, vel fuliginoſo prorſus & inelegãti: inferna pars nullis ſtrijs notata, ochræ colore eſt, quam ob cauſam ab Vngaris *ſarga Varganya* appellatã puto, licet aliæ ſpecies etiam infernè flavæ ſint, ſed non adeò eleganti colore prædítæ.

Tertia ſpecies craſſo ſimiliter conſtat pediculo, parte terræ proximâ: corpus ipſum in primum nato fungo ſeſcuncialem magnitudinem non excedit, & rufo colore eſt: in adulto duarum unciarum, aut amplioris latitudinis,

GENVS V.

v. Genus pernicioſorum Fungorum.

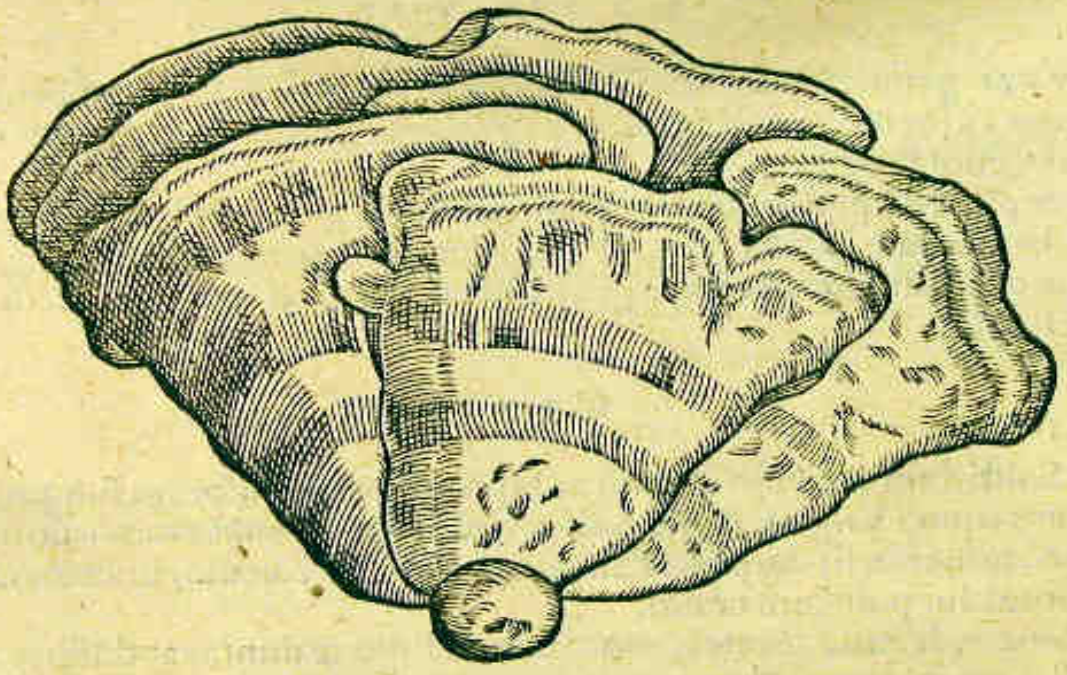

V Genus noxiar. fung. Revves ceresnye fa gomba. Kerſebaum ſchwämen.

NASCITVR etiam novo Verein putreſcentibus Ceraſorum caudicibus, Quintum genus pernicioſorum fungorum: eam ob cauſam apud Vngaros *Rewes ceresnye fa gomba*, apud Germanos, Kerſenbaum ſchwammen nomen invenit.

aa 3 Diures

- „Reves ceresnye fa gomba"

Hivatalos gyógyszerkönyvek

- **Hivatalos:** egy város vagy állam jogrendje szerint orvosok és gyógyszerészek részére kötelező hatállyal elrendelt gyógyszerkönyv, amely magába foglalja a gyógyszeranyagok ismeretét, az összetett gyógyszerek előiratait, elkészítési és eltartási utasításokat, később vizsgálatukat.
- **Elnevezésük:**

  Pharmacopoea

  Dispensatorium

A német városi és állami gyógyszerkönyvek első kiadásai

- **1554 Dispensatorium…, Valerius Cordus, Nürnberg.**
- 1564 „Enchiridion”. Adolf Occo, Augsburg.
- 1565 Dispensarium. Coloniae. Köln. Hubert Faber.
- **1613 Pharmacopoeia… Augustana. Augsburg.**
- 1698 Dispensatorium… Brandenburgicum. Berlin.
- 1725 Pharmacopoeia Argentoratensis. Strassburg.
- 1741 Pharmacopoea Wirtenbergica. Württemberg.
- 1777 Dispensatorium pharmaceuticum Brunsvicense. Braunschweig

A német városi és állami gyógyszerkönyvek első kiadásai

- 1791 Dispensatorium Fuldense. Frankfurt/M.
- 1792 Pharmacopea Bremensis. Bréma.
- 1792 Dispensatorium Lippiacum. Lippe.
- 1799 Pharmacopoea Borussica. Poroszország, Berlin.
- 1801 Pharmacopoea Oldenburgica. Oldenburg.
- 1806 Dispensatorium electorale Hassiacum. Hessen, Marburg.
- 1819 Pharmacopoea Hannoverana. Hannover

A német nyelvterület városi és állami gyógyszerkönyveinek első kiadásai

- 1820 Pharmacopoea Saxonica. Szászország, Drezda.
- 1822 Pharmacopoea Bavarica. Bajorország, München.
- 1831 Pharmacopoea Slesvico-Holstatica. Schleswig-Holstein, Kilia.
- 1835 Codex medicamentarius Hamburgensis. Hamburg.
- 1841 Pharmacopoea Badensis. Baden, Heidelberg.
- **1872 PHARMACOPOEA GERMANICA. Berlin.**

MAGYARORSZÁGON HASZNÁLATBAN ÉS ÉRVÉNYBEN VOLT GYÓGYSZERKÖNYVEK

Pharmacopoea Augustana. Augsburg.

I. kiadás: 1613.

II. „ : 1696.

Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense.

I. kiadás: 1729.

ismételt nyomtatás: 1744.

II. " : 1765.

PHARMACOPOEIA AVGVSTANA RENOVATA ET APPENDICE DENUO AVCTA.

Cum SACR. CÆS. MAJESTATIS
Privilegio.

AVGVSTÆ VINDELICORVM,
A. C. cIↃ IↃc XCIV.

Apud LAURENTIUM KRONIGERUM, & Hæredes
THEOPHILI GÖBELII.

PUBLI-
CÆ
SALU-
TI.

CLASSIS PRIMÆ,
SIRUPOS ALTE-RANTES, MELLA, JULEP, MIXTURAS AC ROB CONTINENTIS,

SECTIO PRIMA,
DE
MEDICAMENTIS, IN OFFICINIS PHARMACEVTICIS, REIPUB. AUGUSTANÆ USUALIBUS.

SYRUPUS DE ABSINTHIO.

℞ Absinthii Ponti, seu Romani libram semis,
Rosarum rubrar. uncias duas,
Spicæ Indicæ drachmas tres,
Succi Cydoniorum libras tres, & uncias quatuor.

Macerentur in vase fictili horis viginti quatuor: deinde decoquantur, exprimantur, & colaturæ addantur
Sacchari libræ duæ.
Fiat, ut est artis, Syrupus.

Ventriculi, hepatis, & viscerum aliorum imbecillitati etiam detersivus, & cachexiæ præsertim à causa frigida succurrit: adpetentiam dejectam excitat: intestinorum & viscerum retentricem vim confirmat: flatus discutit: antiquosos purgat, humoresque per urinas propellit: Datur etiam in alvo & pituitoso meatuum fluore.

Quamvis [illegible] varium magni ac consalutatio in usitatum hujus Syrupi commigrat, nemo dubitat, quin, eadem tamen, minore impensarum nostrarum accessione, longe præstantiorem, eamdemque salubrem, & morbis pulsis, ex ipsorum aliorum scopo superstructionis adaptatione, stellis supplentes. Et quia tamen aliquod saltem commodum in hoc Syrupo exprimendi, tum clarificandi, tum liquorum mixtionum instituere placuit: Absinthium hoc loco, Rosas & Spicam in aliquot Vini uncias aliquandiu macerabo, & experimento, secundum illa veri simile [illegible] quando, experimen-

TAXA,

Sive

PRETIVM
MEDICAMENTORVM TAM SIMPLICIVM, QVAM COMPOSITORVM,
In Officinis Pharmaceuticis Auguſtanis
usualium.

DISPENSATORIUM PHARMACEUTICUM AUSTRIACO-VIENNENSE,

IN QUO

HODIERNA DIE USUALIORA

MEDICAMENTA

SECUNDUM ARTIS REGULAS COMPONENDA VISUNTUR.

CUM

Sacræ Cæsarcæ Regiæque Catholicæ Majestatis

PRIVILEGIO.

SUMPTIBUS

COLLEGII PHARMACEUTICI VIENNENSIS.

VIENNÆ AUSTRIÆ,
ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
M. DCC. XXIX.
Reimpressum apud Gregorium Kurtzböck Universitatis Typographum.
M. DCC. XXXVII.

SIGNA PHARMACEUTICA USUALIA.

- Acetum.
- Acetum deſtillatum.
- Aer.
- Æs uſtum.
- Alumen.
- Amalgama.
- Amphora.
- Antimonium.
- Aqua.
- Aqua fortis.
- Aqua Regia.
- Arena.
- Argentum ſeu Luna.
- Argentum vivum ſeu Mercurius.
- Arſenicum.
- Auripigmentum
- Aurum, & Sol.
- Balneum.
- Balneum Mariæ.
- Balneum vaporis.
- Calx viva.
- Cancer.

- Caput mortuum.
- Carbones.
- Cementare.
- Cineres.
- Cineres clavellati.
- Cinnabaris.
- Cornu cervi.
- Crucibulum.
- Cuprum & Venus.
- Dies.
- Ferrum, chalybs, & Mars.
- Deſtillare.
- Fiat.
- Filtrare.
- Hora.
- Ignis.
- Ignis rotæ vel circularis.
- Lumbrici terreſtres.
- Lamina.
- Limatura.
- Lixivium.

CLASSIS PRIMA.

DE

ACETIS.

ACETUM BEZOARDICUM.

℞. Radicis angelicæ
Leviſtici ana unciastres,
Herbæ meliſſæ
Rutæ
Scordii ana unciam unam,
Corticum citri recenter ſiccatorum uncias duas,
Baccarum Juniperi uncias quatuor,
Inciſis & contuſis affundatur aceti vini optimi ſufficiens quantitas ad quatuor vel quinque digitorum eminentiam, peractâ digeſtione abſtrahatur in alembico vitreo, in hoc deſtillato aceto denuo infundatur
Corticum citri extimorum
Radicis angelicæ
Contrajervæ
Enulæ
Morſus diaboli
Zedoariæ ana uncia una ſemis,
Herbæ rutæ
Scordii noſtratis
Myrrhæ rubræ
Baccarum Juniperi ana uncia una,
Croci Auſtriaci drachmæ duæ.
Inciſa & contuſa ſtent per octiduum in infuſione calida, vitro probè clauſo, deinde colentur, & filtretur acetum.

ACETUM THERIACALE.

℞. Radicis angelicæ
Leviſtici
Contrajervæ
Enulæ ana uncias duas,
Serpentariæ virginianæ

Sacchari libræ duæ,
Ut fiat syrupus.

Ventriculi & hepatis, aliorumque viscerum imbecillitati & cachexiæ subvenit, appetitum excitando, flatus dispellendo, urinam promovendo & diarrhœas sistendo.

SYRUPUS FLORUM ACACIÆ.

℞. Florum acaciæ recentium, libras tres,
Macerentur per viginti quatuor horas in
Aquæ fontanæ bullientis libris sex,
Exprimantur, & repetatur terna infusio cum novis floribus, tandem clarificatus succus cum
Sacchari albi libris tribus
Coquatur in syrupum.

Iehores sanguini permixtos, superfluumque serum leniter purgat.

Eodem modo parantur:
Syrupus florum perficorum,
Rosarum solutivus,
Rosatus aureus moschatus.

Quorum virtutes cum superiori conveniunt.

SYRUPUS ACETOSÆ.

℞. Succi acetosæ per residentiam depurati & filtrati libram unam,
Sacchari clarificati libras duas,
Fiat unicâ ebullitione syrupus.

In febribus biliosis æstum temperando, & viscera confortando recommendatur.

Similiter conficiuntur:
Syrupus acetosellæ,
Acetositatis citri,
De agresta,
Berberum,
Ceraforum acidorum,
Cydoniorum,
Fragorum,
Granatorum acido-dulcium,
Dulcium,
Mororum,
Myrtillorum,
De pomis simplex,
Ribium,
Rubi idæi.

Quorum syruporum vires ab ingredientium simplicium virtute dignoscuntur.

SYRUPUS DE ALTHÆA.

℞. Specierum decocti de althæa uncias octo,
Coquantur in
Aquæ fontanæ libris octo
Tribus aut quatuor ebullitionibus, dein colatura clarificata cum
Sacchari albi libris quatuor
Fiat, ex arte, syrupus.

Urinæ impedimenta tollit, crassam viscidam, purulentamque in renibus stagnantem materiam, ut & arenam blandè subducit.

Citrinum,
Unicornu foſſile.

CRANII HUMANI PRÆPARATIO.

Cranii humani violentâ morte perempti, & ab omni immunditie liberati ac raſpati pro libitu contundatur, & cum aqua liliorum convallium minutiſſimè teratur, dein exſiccetur.

Tali methodo parantur

Cornu alcis,
Rhinocerotis,
Dentes apri,
Hippopotami,
Ebur ſine igne,
Lapides carpionum,
Mandibulæ lucii piſcis,
Priapus cervi,
Ceti,
Tauri,
Tali leporis,
Ungula alcis,
Unicornu verum.

ERINACEI USTIO.

Fit in novo fictili vitreato, uſque dum in cinerem redigatur.

Hoc modo parantur

Buſones,
Hirundines,
Lepores martiales,
Pilæ marinæ,
Ranæ,
Sericum crudum,
Spongiæ marinæ,
Talpæ, & ſimilia.

HEPATIS ANGUILLÆ PRÆPARATIO.

Fit unâ vel alterâ lotione in vino generoſo, ſequenti dein exſiccatione.

SANGUINIS HIRCINI PRÆPARATIO.

Hircus mediocris ætatis alatur per menſem pimpinellâ, apiô, petroſelinô, malvâ, leviſticô, chærefoliô, & mactetur circa tempus canicularium, tum ſanguis ejus ex arteriis fluens excipitur, ut congreſcat, hinc aqueo ichore effuſo grumi in furno exſiccentur.

JECORIS LUPI PRÆPARATIO.

Jecur lupi vinô odoratô lotum exſiccetur in furno, & ſantalo citrino pulveriſato inſpergatur, atquè locô ſiccô aſſervetur.

INTESTINORUM ET GUTTURIS LUPI PRÆPARATIO.

Ab omni pinguedine liberentur, & vinô lota exſiccentur.

LAPIDIS CALAMINARIS PRÆPARATIO.

Candefiat in crucibulo, ter vel quater, & toties extinguendo in aqua plantaginis, tandem ſuper porphyritem lævigatus eâdem aquâ in paſtillos redigatur.

Hac

ISMERT NÉMET GYÓGYSZERÁRSZABÁSOK A XIV-XV. SZÁZADBÓL

- 1340 körül Taxe des Herzogtums Breslau (ma Wroclaw)
- 1404 Bázel
- 1420 körül München
- 1443 Bécs
- 1452 Bécs
- 1453 München, Augsburg
- 1457 körül Bécs
- 1459 körül Bécs

TAXA
PHARMACEUTICA POSONIENSIS,

Cum Instructionibus Pharmacopœorum, Chirurgorum & Obstetricum

SPECIALI MANDATO

EXCELSI CONSILII REGII LOCUMTENENTIALIS HUNGARICI

ASSUMTA,

PER

REGIAM SANITATIS COMMISSIONEM

REVISA, RELATA,

AC PER TITULATUM

EXC. CONS. REG. LOCUMTENENT.

SUPERREVISA, APPROBATA;

OPERA ET STUDIO

JUSTI JOANNIS TORKOS,
Medicinæ Doctoris, Liberæ Regiæ Civitatis Posoniensis
PHYSICI ORDINARII

ELABORATA,

In Publicum Usum ac Utilitatem Typis data.

Posonii, Anno Christi M. DCC. XLV. Litteris Royerianis.

CONSPECTUS TOTIUS TAXÆ.

Pars I.

De Nativis, Crudis, Simplicibus.

Sectio I.

Ex Regno Vegetabili.

§. 1. Aromata
2. Cortices
3. Flores
4. Fructus
5. Fungi
6. Gummi, Gummi-Resinæ, Balsama, Succi Concreti
7. Herbæ, Folia
8. Ligna
9. Radices.
10. Semina.

Sectio II.

Ex Regno Animali.

Sectio III.

Ex Regno Minerali.

Sectio IV.

Marina.

§. 1. Vegetabilia.
2. Animalia.
3. Mineralia.

Pars II.

De Arte paratis.

§. 1. Aceta.
2. Aquæ compositæ.
3. Aquæ simplices.
4. Balsami.
5. Chymica Sicca.
6. Cineres.
7. Condita.
8. Confecta Saccharata.
9. Conservæ.
10. Croci Chymici.

11. Ela-

SUMMÁJA a Táxának.

I. Rész.

A Közönséges Materiákrol.

I. Tzikkely.

A Palánták Neméből való szerek.

§. 1. Fü-Szer Számok.
2. Héjak.
3. Virágok.
4. Gyümöltsök.
5. Gombák.
6. Gummák, Balsamomok és egyéb keményitett Nedvességek.
7. Fövek.
8. Fák.
9. Gyökerek.
10. Magok.

II. Tzikkely.

Az Élő Állatok Neméből való szerek.

III. Tzikkely.

A Minerálék Neméből való Szerek.

IV. Tzikkely.

A Tengerbe termó szerek.

§. 1. Tengeri Palánták.
2. Tengeri Állatokbol való szerek.
3. Tengeri Minerálék.

II. Rész.

Az el-készitetett Orvosságokrol.

§. 1. Etzetek.
2. Sok szerü Vizek.
3. Egy szerü Vizek
4. Balsamusok.
5. Chymica Orvosságok.
6. Hamuk.
7. Tzukorral be-tsinált Eszközök.
8. Tzukorral be-vonyott Eszközök.
9. Tzukorral egyelitett Eszközök.
10. Chymica Sáfrányok.

11. Ola.

§. 11. Elæoſacchara.	§. 11. *Olajos Czukrok.*
12 Electuaria & Confectiones.	12. *Liktáriomok.*
13. Elyxiria	13. *Elixyriumok.*
14. Emplaſtra	14. *Flaſtromok.*
15. Eſſentiæ.	15. *Eſſentiák.*
16. Extracta.	16. *Extractumok.*
17. Feculæ.	17. *Sepreléket.*
18. Flores Chymici	18. *Chymica Virágok.*
19. Liquores.	19. *Liquorok.*
20. Looch.	20. *Tüdö-Liktáriomok.*
21. Magiſteria.	21. *Magiſteriumok.*
22. Mella & Oxymella.	22. *Mézek és Etzetes Mézek.*
23. Morſuli.	23. *Morſulák.*
24. Olea cocta & Infuſa.	24. *Fözött Olajok.*
25. Olea Deſtillata,	25. *Deſtillált Olajok.*
26. Olea expreſſa.	26. *Présölt Olajok.*
27. Olea per Deliquium.	27. *Olvaſztott Olajok.*
28. Pilulæ.	28. *Pilulák.*
29. Præparata.	29. *Præparatumok.*
30. Pulpæ & Panes.	30. *Gyümölts-Liktáriomok.*
31. Pulveres compoſiti.	31. *Sok-Szerü Porok.*
32. Pulveres ſimplices.	32. *Egy-Szerü Porok.*
33. Reſinæ.	33. *Gyantás Extractumok.*
34. Roob.	34. *Liktárium formára be fözött Levek.*
35. Rotulæ & Tabulæ.	35. *Czukros Rotulák avagy Táblák.*
36. Salia.	36. *Sok.*
37. Species.	37. *Speciesek.*
38. Spiritus.	38. *Spirituſok.*
39. Succi.	39. *Levek.*
40. Syrupi.	40. *Syrupok.*
41 Tincturæ.	41. *Tinéturák.*
42. Trochiſci.	42. *Trotziskuſok.*
43. Unguenta.	43. *Irak.*
His accedit Taxa Laborum.	

A XVIII. századi magyar gyógyszerkincs szerkezete

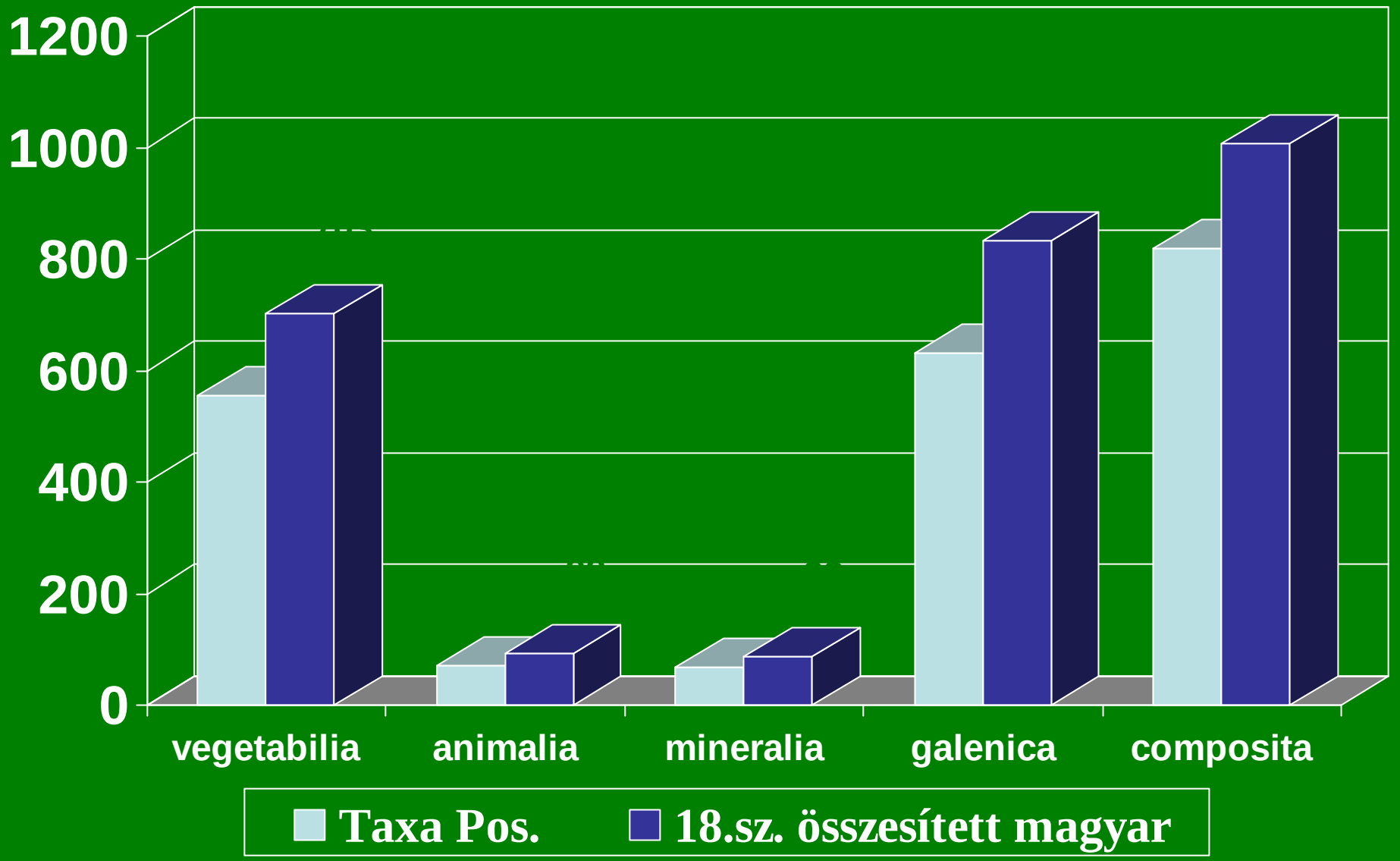

	Bufo exficcatus	Num. 1.	*Száraz varas béka* — *Egy darab.*
*	Cancrorum chelæ	Uncia Semis.	*Rák Ollója* — *Egy Lót.*
*	Oculi	-	*Rák-Szem* -
	Cantharides	-	*Kövös bogár* -
*	Caſtoreum	-	*Hód-Tetem* -
	Cera alba	Libra una.	*Fejér Viaſz* — *Egy font.*
	Flava	-	*Sárga Viaſz* -
	Sacra, ſ. propolis	-	*Raj-Viaſz* -
*	Coccionellæ	Uncia Semis.	*Karmaſin Fégek* — *Egy Lót.*
	Fel carpionum ficc.	-	*Ponty-Epe* -
	Tauri ficc.	-	*Bika-Epe* -
	Hepar Anguillæ	-	*Angolna Máj* -
	Ichthyocolla, ſ. colla piſcium	-	*Hal enyv.* -
*	Lapis Bezoar occident.	Gran. unum.	*Nap-nyugoti Bézoár* — *Egy Grán.*
*	Orient.	-	*Nap-keleti Bézoár* -
	Carpionum	Uncia Semis.	*Ponty-kö* — *Egy Lót.*
	Hyſtricis, ſeu piedra del porco ſpino, pro infuſione ejusdem per horam unam	-	*Indiai Tüskés Diſznö kö, annak egy órádig való áztatásáért* -
*	Ophites Magneticus, ſeu Piedra della Cobra	Num. 1.	*Mérget magában Szivó higyó-kö* *Egy darab.*
*	Percarum	Uncia Semis.	*Sigér-kö* — *Egy Lót.*
	Lumbrici Terreſtr. præpar.	-	*Ezt Készitett földi Gelefzta* -
	Mandibula Lucii piſc.	-	*Tſuka áll-tsontya* -
	Medulla cervi	-	*Szarvas-tsont veleje* -
	Vituli	-	*Borju-tsont-velcje* -
	Mel commune	-	*Méz* -
	Virgineum	-	*Fejér Méz* -
*	Moſchus Orientalis	Granum unum.	*Pézma* — *Egy Grán.*
*	Mumia	Uncia Semis.	*Mumia* — *Egy Lót.*
	Nidus hirundinum	Num. 1.	*Ferske fészek* — *Egy darab.*
	Oeſypus	-	*Gyapjú Zir* — *Egy Lót.*
	Oſſa de corde cervi	-	*Szarvas ſzive-tsont* -
	Pulmones vulpis	-	*Reka tüdö* -
*	Raſura Cornu Alcis	-	*Reſzelt Beléud avagy Jávor Szarv.* -
	Cervi	-	*Szarvas-Szarv* -
	Rhinocerotis	-	*Rhinocerot-Szarv* -
*	Cranii humani	-	*Ember Koponyája* -
	Dentis apri	-	*Kan-fog* -
*	Elephantis, ſeu Eboris	-	*Elefánt-tsont* -
	Priapi cervi	-	*Szarvas-tsik* -
	Tauri	-	*Bika-tsik* -
*	Unguiæ alcis	-	*Beléud-körém* -
	Sal Armoniacum	-	*Szalamiak* -
	Sanguis hirci	-	*Bak vér* -
	Sevum cervinum	-	*Szarvas fagyú* -
	hircinum	-	*Bak fagyú* -
	Spina Viperarum	Num. 1.	*Szárazz vipera* — *Egy darab.*
	Spolium Serpentum	Uncia Semis.	*Kigyó levetett bőre* — *Egy Lót.*
	Tali Leporis	-	*Nyúl boka-tsont* — *Egy Grán.*
	Uſnea cranii humani	Granum unum.	*Ember koponyán termö Moh* *Egy Grán.*
*	Zibethum	-	*Pézma mattka hulladéka* -

Tempus durationis Animalium, partiumque ex ipſis deſumptarum, diverſum eſt. Quædam ſunt duriora, & in plures annos durabilia: quorumdam mollium & rariorum bonitas æſtimatur, quamdiu odorem ſibi competentem conſervant, & à rancido ſuccore, ſitu, coloris mutatione atque carie libera manent.

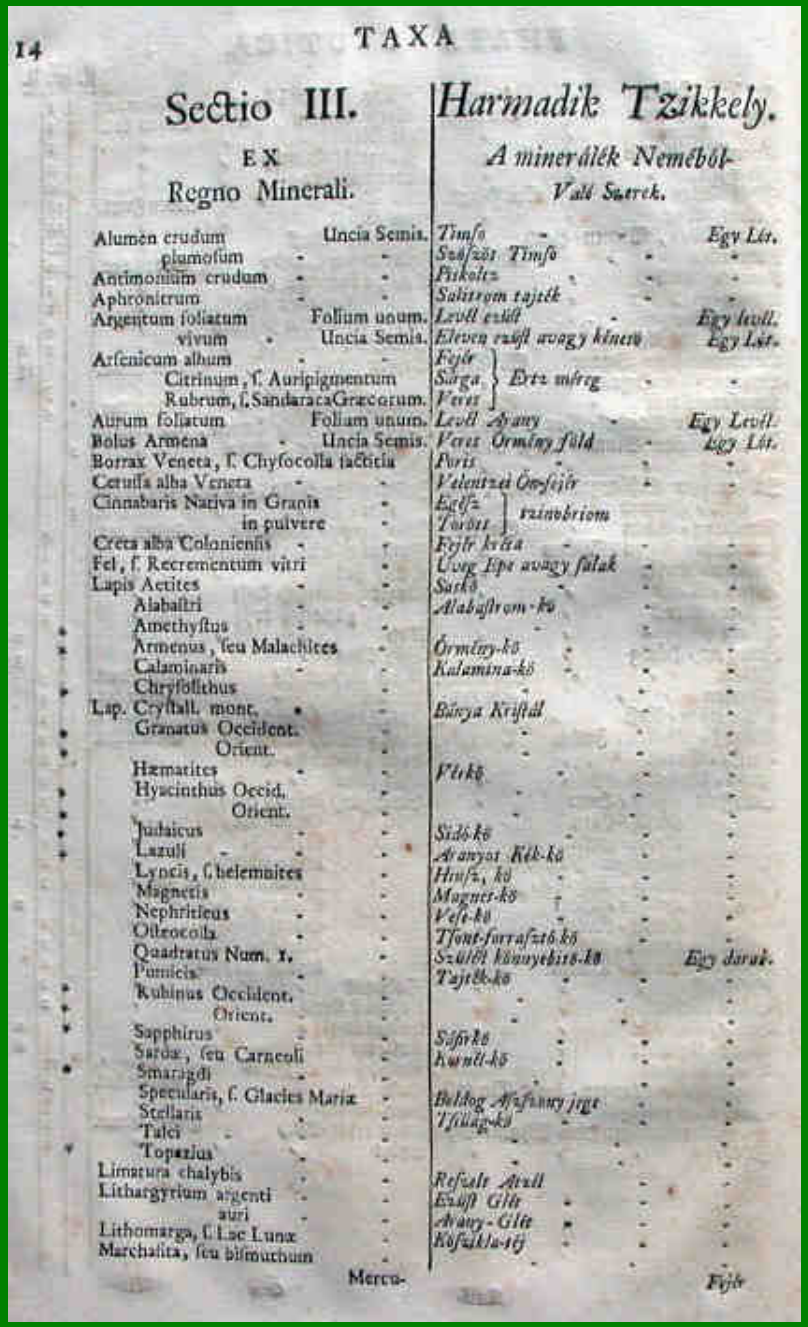

14 TAXA

Sectio III. EX Regno Minerali.		Harmadik Tzikkely. A minerálék Neméből- Való Szerek.	
Alumen crudum	Uncia Semis.	Timso	Egy Lót.
plumosum		Szőszöt Timso	
Antimonium crudum		Piskoltz	
Aphronitrum		Salitrom tajték	
Argentum foliatum	Folium unum.	Levél ezüst	Egy levél.
vivum	Uncia Semis.	Eleven ezüst avagy kénető	Egy Lót.
Arsenicum album		Fejér } Ertz méreg	
Citrinum, s. Auripigmentum		Sárga } Ertz méreg	
Rubrum, s. Sandaraca Græcorum.		Veres } Ertz méreg	
Aurum foliatum	Folium unum.	Levél Arany	Egy Levél.
Bolus Armena	Uncia Semis.	Veres Örmény föld	Egy Lót.
Borrax Veneta, s. Chysocolla factitia		Poris	
Cerussa alba Veneta		Velentzei Ön-fejér	
Cinnabaris Nativa in Granis		Egész } tzinobriom	
in pulvere		Torött } tzinobriom	
Creta alba Coloniensis		Fejér kréta	
Fel, s. Recrementum vitri		Üveg Epe avagy salak	
Lapis Aetites		Sasko	
Alabastri		Alabastrom-kö	
Amethystus			
Armenus, seu Malachites		Örmény-kö	
Calaminaris		Kalamina-kö	
Chrysolithus			
Lap. Crystall. mont.		Bánya Kristál	
Granatus Occident.			
Orient.			
Hæmatites		Vérkö	
Hyacinthus Occid.			
Orient.			
Judaicus		Sidó-kö	
Lazuli		Aranyos Kék-kö	
Lyncis, s. helemnites		Hinsz, kö	
Magnetis		Magnet-kö	
Nephriticus		Vese-kö	
Osteocolla		Tsont-forrasztó kö	
Quadratus Num. 1.		Szülést könnyebitö-kö	Egy darab.
Pumicis		Tajték-kö	
Rubinus Occident.			
Orient.			
Sapphirus		Sáfirkö	
Sardæ, seu Carneoli		Kornél-kö	
Smaragdi			
Specularis, s. Glacies Mariæ		Boldog Asszony jege	
Stellaris		Tsillag-kö	
Talci			
Topazius			
Limatura chalybis		Reszelt Arzél	
Lithargyrium argenti		Ezüst Glét	
auri		Arany-Glét	
Lithomarga, s. Lac Lunæ		Köszikla-téj	
Marchasita, seu bismuthum			
Mercu-			Fejér

Taxa Pharmaceutica Posoniensis (1745) ásványi anyagai

Csoport neve	Taxa Posoniensis	Összesített magyar
Ásvány	49	64
„Feldolgozott ” termék	18	24
Anorganikus kémiai termék	147	197
Összesen	214	285

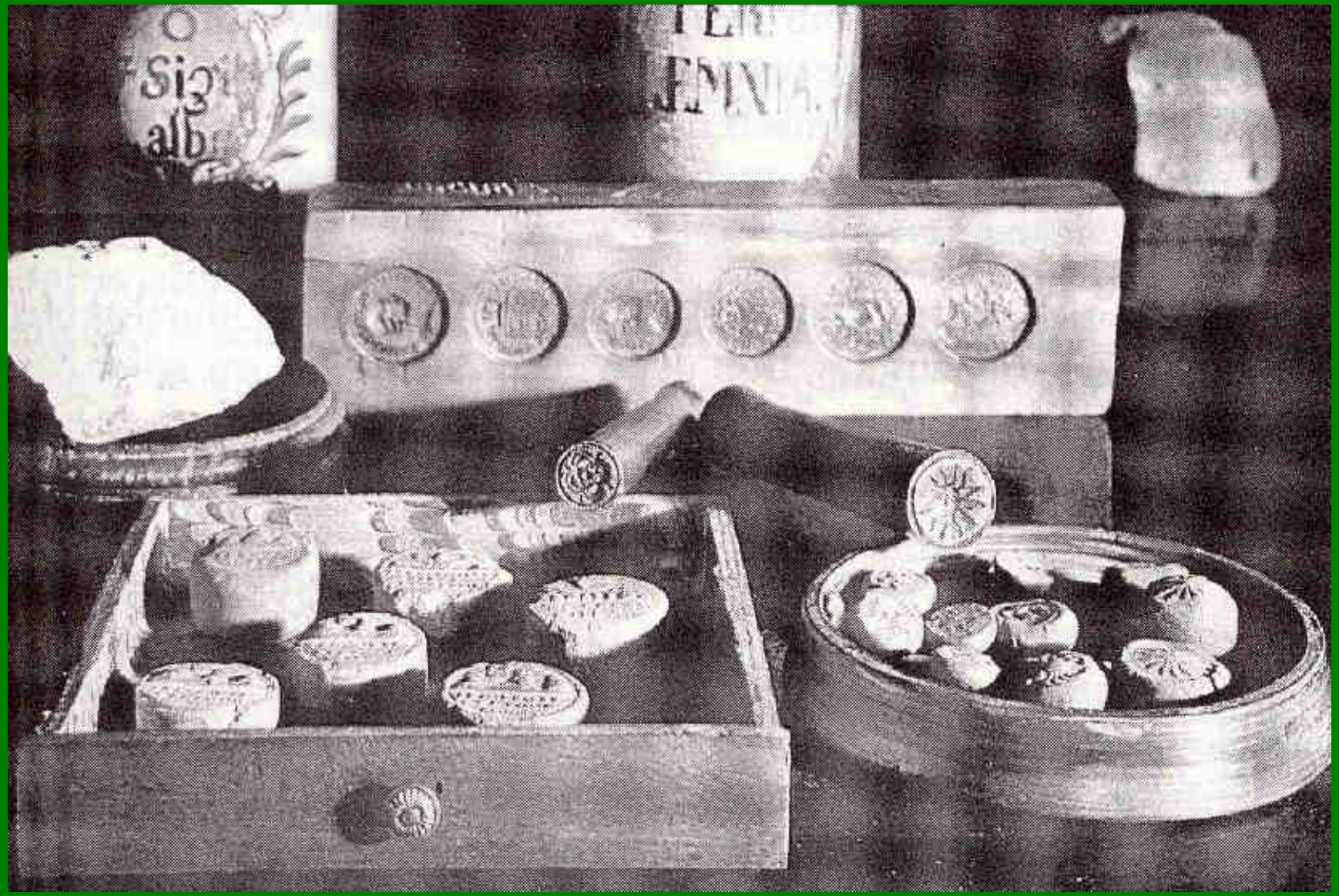

Terra sigillata. Gyógyszerész Múzeum, Heidelberg.

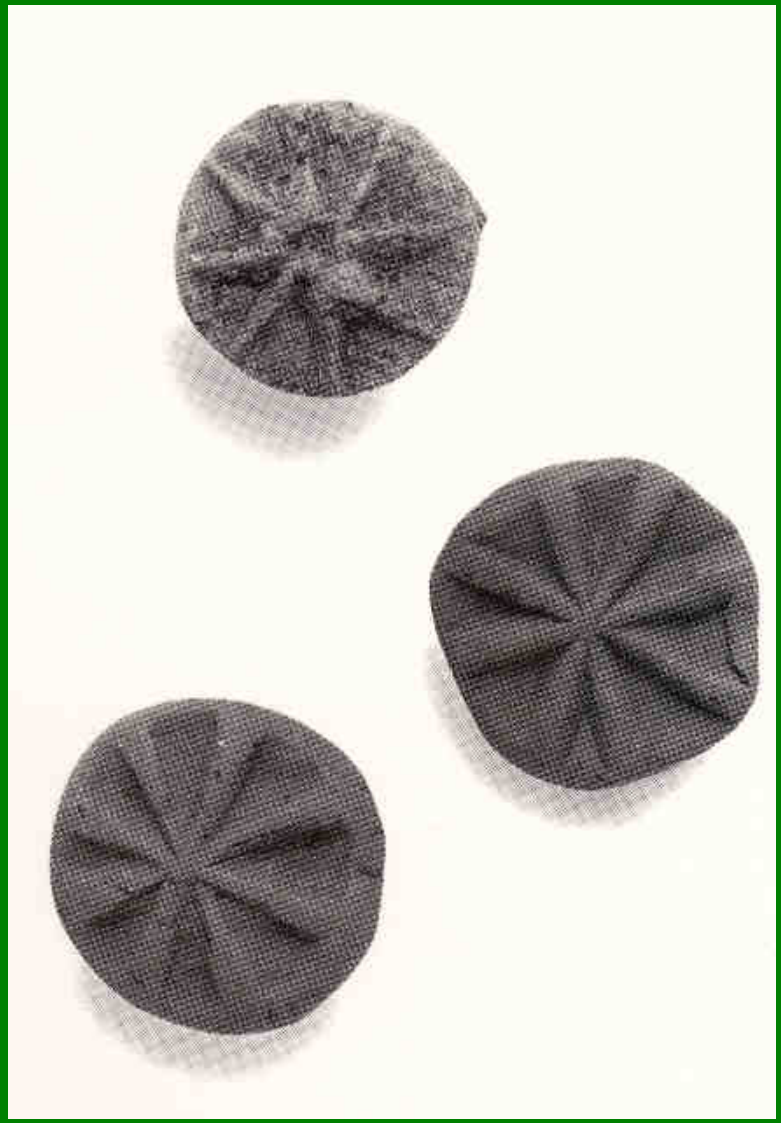

Lemnoszi terra szigilláták

Svájci Gyógyszerésztörténeti Múzeum Bázel

grana sumptus, per superiora & inferiora pro materiæ exigentiâ blandè subducendo.

ANTIMONII SULPHUR TARTARISATUM.

℞. Antimonii hungarici crassiusculè contusi quantum placet,
Affundatur ei in cucurbita
Oleum tartari per deliquium,
Vel ejus loco spiritus nitri fixi ad sex digitorum eminentiam,
Ponatur cucurbita clausa in arenam modicè calidam, & digeratur per viginti quatuor horas, quibus transactis augeatur ignis, ita ut ebulliat per mediam horam, donec oleum tartari rubrum & sanguineum colorem aquirat, tunc oleum tartari adhuc calidum per decantationem separetur ab antimonio in fundo relicto, & additâ aquâ calidâ præcipitabitur in fundo sulphur antimonii, & oleum tartari remanebit citrini coloris; pulvis in fundo præcipitatus repetitis aquæ ablutionibus edulcoretur, & exsiccetur pro usu.

Virtutes sunt alcalinæ, sulphureæ, balsamicæ & anodinæ, peripneumonicis præprimis conducentes.

ANTIMONII VITRUM HYACINTHINUM.

℞. Antimonii crudi libras duas,
Ponantur in crucibulum super ignem, primò lento igne, dein fortiori, donec incipiat fluere, deinde addatur
Salis armoniaci uncia semis,
Et fluat tam diu super ignem, donec rubescat, tum effundatur super patenam æneam.

In morbis, qui fortiori vomitu indigent, infusum inde paratum opitulatur.

ANTISTOMACHICUM POTERII.

Habetur sub cerussa antimonii martiali in hac classe.

AQUA FORTIS.

℞. Vitrioli modicè calcinati
Nitri ana libras tres,
Misceantur, & destillentur per retortam, caput mortuum ulteriori usui servetur.

Ad argentum & cuprum solvendum, aliosque usus chymicos adhibetur.

AQUA REGIS.

℞. Spiritûs nitri uncias quatuor,
Salis armoniaci pulverisati unciam unum,
Vel quantum leni calore solvi potest, cucurbitulæ arenæ impositæ modicùm calefactæ induntur, donec sal armoniacum solutum sit, tunc filtretur, & in vitro forti benè obturato servetur usui.

Ad aurum solvendum in pharmacia adhibetur.

ARCA-

Antimonkészítmények, salétromsav és királyvíz előállítása a Bécsi Diszpenzatóriumban (1736)

Miſceantur in ſubtiliſſimum pollinem redacta.

In febribus ardentibus, ſyncope, palpitatione cordis, tuſſi & aſthmate recommendantur.

SPECIES DE GEMMIS FRIGIDÆ ZWELFERIANÆ.

℞. Apicum cervi uſtorum præparatorum
Corticum citri extimorum recenter ſiccatorum
Nitri præparati ana unciam unam,
Radicis contrajervæ drachmas ſex,
Bezoar occidentalis
Unicornu marini veri
Foſſilis ana unciam ſemis,
Seminis citri excorticati
Aquilegiæ
Raparum
Macis
Margaritarum præparatarum
Coralliorum rubrorum præparatorum ana drachmas duas,
Croci auſtriaci drachmam unam ſemis,

Cuncta in ſubtiliſſimum pulverem redacta miſceantur.

In febribus malignis, variolis, morbillis, aliisque exanthematibus expellendis inſignis ſunt efficaciæ, præſervativæ ſunt in podagra.

SPECIES DE HYACINTHO.

℞. Hyacinthi præparati
Coralliorum rubrorum præparatorum,
Terræ ſigillatæ rubræ
Boli armenæ præparatæ ana drachmas ſex,
Granorum kermes, ſeu tinctorum
Radicis tormentillæ
Dictamni albi
Seminis citri mundati
Acetoſæ
Portulacæ
Croci auſtriaci
Myrrhæ rubræ
Roſarum rubrarum
Santalorum omnium
Unicornu foſſilis
Cornu cervi philoſophici
Raſuræ eboris ana drachmas quinquè,
Saphiri præparati
Smaragdi præparati
Topazii præparati
Margaritarum præparatarum
Serici crudi toſti ana drachmas tres,
Foliorum auri numerô octoginta,
Argenti numerô quadraginta,

Miſceantur exactè pulveriſata; quibus completæ hæ ſpecies arridebunt, addant
Ambræ gryſeæ
Moſchi veri ana ſcrupulos quatuor,

Drágakőveket tartalmazó porkeverékek a Bécsi Diszpenzatóriumban (1736)

TAXA
MEDICAMENTORUM

PRO

REGNO HUNGARIAE

ET

PARTIBUS EIDEM ADNEXIS.

GYÓGYSZEREK'
ÁRSZABÁSA

MAGYAR ORSZÁG

ÉS

HOZZÁ KAPCSOLT TARTOMÁNYAIHOZ ALKALMAZVA.

Arzneyen-Taxe

für das

Königreich Ungarn.

und

die demselben einverleibten Provinzen.

BUDAE,
TYPIS TYPOGRAPHIAE REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE.
1843.

MAGYARORSZÁGON HASZNÁLATBAN ÉS ÉRVÉNYBEN VOLT GYÓGYSZERKÖNYVEK

- **Pharmacopoea Austriaco-Provincialis. Bécs.**
- **I. kiadás: 1774.**
- **II. " : 1775.**
- **III. " : 1780.**
- **IV. " : 1794.**

PHARMACOPOEA

AUSTRIACO-PROVINCIALIS

EMENDATA.

100.
BUDAPEST
GYÓGYSZERÉSZETI
MÚZEUM
KÖNYVTÁRA

Ad Mandatum S. C. R. Apost. Majestatis.

VIENNAE,
Apud Christianum Fridericum Wappler.
1794.

MAGYARORSZÁGON HASZNÁLATBAN ÉS ÉRVÉNYBEN VOLT GYÓGYSZERKÖNYVEK

- **Pharmacopoea Austriaca. Bécs.**
- **I. kiadás: 1812.**
- **II. " : 1814.**
- **III. " : 1820.**
- **IV. " : 1834.**
- **V. " : 1855.**
- **(VI. " : 1869.)**

PHARMACOPOEA AUSTRIACA.

Editio altera, emendata.

GOTHAE
apud Hennings.

VINDOBONAE
apud C. Kupffer.
Obere Brömerstrasse.
MDCCCXIV.

PHARMACOPOEA AUSTRIACA.

EDITIO QUINTA.

A M. KIR. TUDOMÁNYEGYETEM
I. ORVOSI INTÉZETEI
KÖNYVTÁRA.

A m. kir. egyetem
VEGYTANI INTÉZETE.

VIENNÆ.
CÆS. REG. AULÆ ET IMPERII TYPOGRAPHIA.

1855.

PHARMACOPOEA

AUSTRIACA.

EDITIO SEXTA.

VIENNÆ.
CÆS. REG. AULÆ ET IMPERII TYPOGRAPHIA.

KATONAI GYÓGYSZERKÖNYVEK

- **Pharmacopoea castrensis Borussica.**

  Berlin, 1790, 1791, 1814.

- **Pharmacopoea militaris Borussica.**

  Berlin, 1828, 1841, 1847, 1868.

- **Pharmacopoea Austriaco-castrensis.**

  Bécs, 1795, 1820, 1841.

- **Österreichische Militär-Pharmacopöea.**

  Bécs, 1859, 1872, 1891.

PHARMACOPOEA

AUSTRIACO-CASTRENSIS.

Ad Mandatum S. C. R. Apost. Majestatis.

VIENNAE.
TYPIS CAES. REG. AULAE ET STATUS TYPOGRAPHIAE.
1 8 2 0.

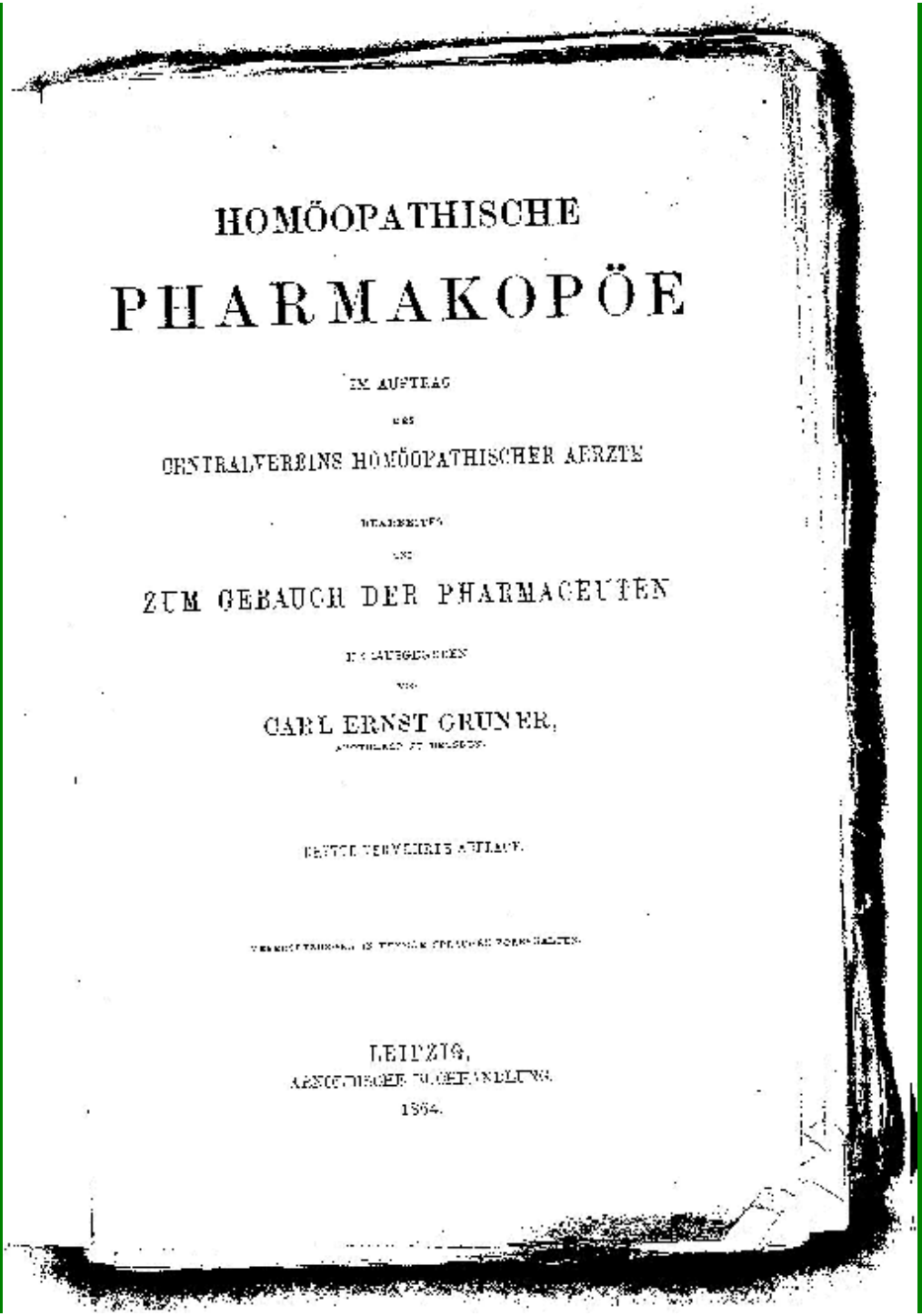

HOMÖOPATHISCHE

PHARMAKOPÖE

IM AUFTRAG

DES

CENTRALVEREINS HOMÖOPATHISCHER AERZTE

BEARBEITET

UND

ZUM GEBAUCH DER PHARMACEUTEN

HERAUSGEGEBEN

VON

CARL ERNST GRUNER,

APOTHEKER ZU DRESDEN.

DRITTE VERMEHRTE AUFLAGE.

VERSCHIEDENSTEN IN DEUTSCHER SPRACHE FORTSCHALTEN.

LEIPZIG,

ARNOLDISCHE BUCHHANDLUNG.

1864.

CODEX MEDICAMENTARIUS EUROPAEUS.

SECTIO QUARTA.

PHARMACOPOEAM BATAVAM CONTINENS.

VOLUMEN POSTERIUS
ADDITAMENTA ET INDICEM CONTINENS.

EDITIO II. EMENDATA ET AUCTA.
CUM TAB. AEN. IV. VOL. PRIORIS ET TAB. II. VOL. POSTER.

LIPSIAE
SUMTIBUS JOANNIS AMBROSII BARTH.
MDCCCXXIV.

MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV
PHARMACOPOEA HUNGARICA
(rövidítése: Ph.Hg.)
Kiadásai és a szerkesztő bizottság elnöke:

- I. 1871. március 15. Than Károly
- 1883. "Függelék a Magyar Gyógyszerkönyvhöz - Additamentum ad Pharmacopoeam Hungaricam
- II. 1888. Than Károly
- 1896. "Additamentum ad Editionem Secundam
- Pharmacopoeae Hungaricae
- III. 1909. Bókay Árpád

MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV
PHARMACOPOEA HUNGARICA
(rövidítése: Ph.Hg.)

Kiadásai, és a szerkesztő bizottság elnöke:

- **IV. 1934. Vámossy Zoltán**
- **V. 1955. Schulek Elemér**
- **1958. V. Magyar Gyógyszerkönyv Addenduma**
- **VI. 1967. Schulek Elemér**
- **VII. 1986. Végh Antal**
- **VIII. I. kötet 2003. = Paál Tamás**
- **= Európai Gyógyszerkönyv 4. kiadás.**

H 85.

MAGYAR

GYÓGYSZERKÖNYV

PHARMACOPOEA HUNGARICA

SZÉKELY EMIL
GYÓGYSZERÉSZ

1871.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSULAT.

4.

MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

IV. KIADÁS

PHARMACOPOEA HUNGARICA

EDITIO IV.

EGYETEMI
KÖNYVTÁR

BUDAPEST, 1934.
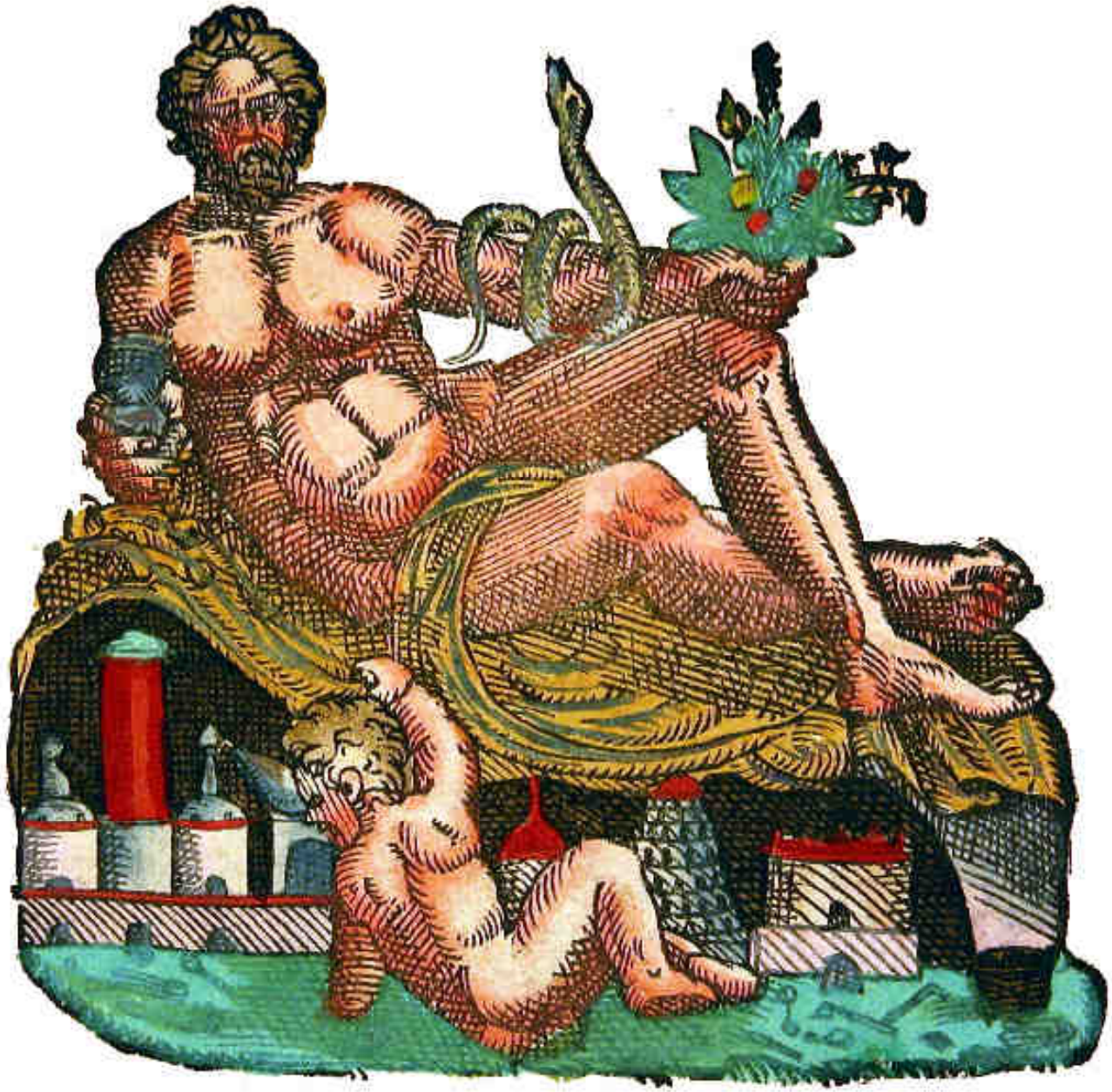
MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI NYOMDA.